

TALENTIA-LEHTI / SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN SEURA 2005

Tutkiva sosiaalityö

Kunnallisen sosiaalityön muuttuva paikka
2000-luvun Suomessa

IRENE ROIVAINEN, JOHANNA KORPINEN, AINO RITALA-KOSKINEN, TEIJA SUNDMAN (TOIM.)

Sisältö

Toimittajilta:

Kunnallisen sosiaalityön muuttuvaa paikkaa kyselemässä 3

IRENE ROIVAINEN, JOHANNA KORPINEN,
AINO RITALA-KOSKINEN, TEIJA SUNDMAN

Sosiaalipalvelujen modernisointia 6

JOHN HARRIS

Henkilökohtaisesta luottamuksesta sopimusten avulla tapahtuvaan kontrolliin. New Public Management pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa 9

MIA VABØ

Oikeuksista velvollisuuksiin, tuesta kontrolliin? 13

KIRSI JUHILA

Kotoperäisyys ja paikallisuus suomalaisessa sosiaalityössä? 16

SATU RANTA-TYRKKÖ

Alueellisen sosiaalityön mahdollisuus, rajat ja käytännöt 18

RIIKKA KORKIAMÄKI, SUVI KROK

Sosiaalityön oikeudellistuminen? 21

JOHANNA KORPINEN, TUULA TÄHKÄ

Gerontologinen sosiaalityö osana vanhustyötä 23

MARJAANA SEPPÄNEN, AIRI PILKAMA, SATU YLINEN

Terveysosiaalityöntekijöiden suhde tietoon 26

JOHANNA BJÖRKENHEIM

Sosiaalityö kehityssuhteissaan – esimerkkinä työttömien Yhteispalvelu 30

VAPPU KARJALAINEN

Aktivointi, työllistymisen tukeminen ja sosiaalityö 33

MATTI TUUSA

Tieto- ja viestintätekniikkaa sosiaalityön ehdoilla 36

SINIKA FORSMAN, ANNA METTERI

Sosiaalityön tutkimuksen seuran yhteystietoja:

Seuran kotisivut:

<http://www.sosiaalityontutkimuksenseura.fi>.

(Seuran kotisivut avataan touko-kesäkuun vaihteessa 2005)

Puheenjohtaja

Irene Roivainen

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

33014 Tampereen yliopisto

irene.roivainen@uta.fi

(03) 215 7167

Varapuheenjohtaja

Marjaana Seppänen

Pääkaupunkiseudun sosiaalialan

osaamiskeskus SOCCA ja Helsingin kaupungin

yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos

PL 8595

00099 Helsingin kaupunki

050 595 8970 tai (09) 310 42338

marjaana.seppanen@helsinki.fi

Sihteeri

Riikka Korkiamäki

Tay/Porin yksikkö

PL 181

28101 Pori

(02) 627 2991

riikka.korkiamaki@uta.fi

(18.4.–17.7.2005 tavoitettavissa ainoastaan sähköpostitse)

Toimitus:

Irene Roivainen

iren.roivainen@uta.fi

YTT, (vs.) professori

Tampereen yliopisto

Johanna Korpinen

johanna.korpinen@uta.fi

YTM, tutkija

Tampereen yliopisto

Aino Ritala-Koskinen

aino.ritala-koskinen@uta.fi

YTT, yliassistentti

Tampereen yliopiston Porin yksikkö

Teija Sundman

teija.sundman@uta.fi

yht.yo.

Tampereen yliopisto

Toimittajilta

Kunnallisen sosiaalityön muuttuvaa paikkaa kyselemässä

IRENE ROIVAINEN, JOHANNA KORPINEN, AINO RITALA-KOSKINEN JA TEIJA SUNDMAN

Tutkiva sosiaalityö -liitteen tekstit ovat perinteiseen tapaan koosteita Sosiaalityön tutkimuksen päivien esityksistä. Vuoden 2005 ja järjestyksessään seitsemäs Sosiaalityön tutkimuksen päivät pidettiin Tampereen yliopistossa helmikuun alussa. Tänä vuonna päivillä nähtiin ennätysmäärä osanottajia, runsaat 300 tutkimuksesta kiinnostunutta ihmistä. Edellisten vuosien tapaan huomattava osa päivien osallistujista oli käytännön sosiaalityöntekijöitä. Tämä on ilahduttavaa, sillä se osoittaa, että seura on onnistunut tavoitteessaan edistää vuoropuhelua kentän ja tutkimuksen välillä.

Sosiaalityön tutkimuksen päivien teemalla, Kunnallisen sosiaalityön muuttuva paikka 2000-luvun Suomessa halusimme puhutella laajaa kohdeyleisöä, niin asiakastyötä tekeviä sosiaalityöntekijöitä kuin alan hallinnon ja tutkimuksen parissa toimivia. Teeman valinnalla halusimme kiinnittää julkisuuden ja päätöksenteon huomion kunnallisen sosiaalityön tilanteeseen muuttuvassa toimintaympäristössä. Aihe oli paikallisesti ajankohtainen, sillä Tampereella siirryttiin tilaaja–tuottaja-malliin tämän vuoden alussa. Puheet Public–Private–Partnershipistä, palvelutuotannon ulkoistamisesta ja kehysbudjetoinnista ovat jo jokapäiväistä kuntahallinnossa. Tilaaja–tuottaja-malleista alkanut julkinen keskustelu ei ole Suomessa juuri kohdentunut sosiaalityöhön. Päivien pääpuheenvuorojen pitäjiksi kutsuttiin tätä muutosta erilaisista yhteiskunnallisista konteksteista kriittisesti tarkastelevia tutkijoita. Kaikissa puheenvuoroissa keskeisenä juonteena oli uusi julkisjohtaminen, New Public Management (NPM). Brittiläisestä kontekstista aihetta tarkasteli professori John Harris Warwickin yliopistosta, pohjoismaisen näkökulman aiheeseen toi tutkija Mia Vabø Norwegian Social Research (NOVA) -instituutista ja suomalaisen yhteiskunnalliseen keskusteluun teeman liitti professori Kirsi Juhila Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitokselta. Aiheesta käytiin myös reipas paneelikeskustelu professori Ilmari Rostilan johdolla, ja yleisö osallistui aktiivisesti vuoropuheluun.

Tähän Tutkiva sosiaalityö -julkaisuun on koottu lyhennelmät pääpuheenvuoroista, samoin kuin artikkeleita lähes kaikista työryhmistä. John Harris tarkastelee puheenvuoronsa yhteenvedossa sosiaalipalvelujen uudistamista kolmen NPM-strategian: markkinoinnituksen, johtamiseen liittyvän kontrollin kasvun ja erilaisten arviointikäytäntöjen omaksumisen keinoin. Mia Vabø kiinnittää puheenvuorossaan uuden julkisjohtamisen teemat tutkimusaineistonsa kautta kunnallisten kotipalveluhenkilöstön työhön ja siinä tapahtuneisiin muutoksiin tilaaja–tuottaja-malliin siirryttäessä, kun perinteinen hoivakulttuuri on törmännyt bisnestyyppisiin toimintatapoihin. Kirsi Juhila fokusoii tarkastelunsa suomalaisen sosiaalityön ristipaineisiin uudessa yrittäjyysshenkisessä toimintaympäristössä, kun sosiaalityön ulkopuolelta tulevat kovenevan kontrollin vaatimukset törmäävät sosiaalityön omaan ammatilliseen, tukea korostavaan etiikkaan.

Tämän vuonna sosiaalityön tutkimuksen päivillä oli yhteensä kymmenen työryhmää, joissa esitettiin kaikkiaan noin 50 puheenvuoroa. Tähän tutkimusliitteeseen työryhmien antia on koottu eri tavoin. Ryhmien koordinaattoreita pyydettiin joko kutsumaan yksi

puheenvuoron pitäjä artikkelin kirjoittajaksi tai itse koostamaan teksti työryhmän työskentelyn pohjalta. Tästä kutsusta ja työryhmien työskentelystä johtuen saadut tekstit ovat keskenään erityyppisiä. Tästä seuraa myös, että joidenkin työryhmien osalta ei ole esillä kuin yksi puheenvuoronpitäjä, joidenkin osalta taas kaikkien nimet ovat esillä.

Päivien pääteema, kunnallisen sosiaalityön muuttuva paikka on työryhmien teksteissä vahvasti läsnä. Erilaiset tutkimus- ja kehittämishankkeet ja niiden vuoropuhelu osoittavat sosiaalityön olevan monella tapaa liikkeessä. Sosiaalityön toimintaympäristö, sosiaalityön tieto ja sosiaalityön toimintatavat ovat työryhmiä yhdistäviä teemoja.

Sosiaalityön toimintaympäristöön aukeaa teksteissä näkökulmia globaalin ja kansallisen suhteesta, alueellisuudesta työn resurssina sekä oikeudellistumisen sosiaalityölle asettamista uusista haasteista. Sosiaalityön kotoperäisyyden pohdinta asettaa haasteen pohtia koko suomalaisen sosiaalityön asetelmaa: millaisiin arvoihin sosiaalityö perustaa, miten sitä tehdään ja kuka sitä tekee?

Yksi tämänhetkinen sosiaalityön suunta on tehdä entistä enemmän työtä yhdessä muiden professioiden kanssa. Tällöin sosiaalityön oman tiedon ja tietämisen määrittäminen tulevat välttämättömiksi. Nämä teemat ovat erityisesti esillä gerontologista sosiaalityötä, terveysosiaalityötä ja työttömien yhteis palvelua koskevassa keskustelussa. Myös sosiaalityön oikeudellistumista ja tieto- ja viestintätekniikkaa koskevissa keskusteluissa tarve vahvistaa sosiaalityön omaa asiantuntijuutta tulee vahvasti esiin.

Kehittämistyön volyyymi sosiaalialalla on tällä hetkellä mittava. Resurssija on kana-voitu runsaasti kehittämiseen, mikä tarjoaa mahdollisuuksia uusien avauksien tekemiselle sosiaalityössä. Alueellinen sosiaalityö, työttömien aktivointi sekä tieto- ja viestintätekniikan kehittäminen ovat tässä julkaisussa esimerkkejä siitä, miten käytännön kehittäminen ja tutkimus tukevat toisiaan.

Sosiaalityön tutkimuksen päivien materiaali on kokonaisuudessaan nähtävissä osoitteessa <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/sttutk/index.htm>. Seuran uudet kotisivut avautuvat touko-kesäkuun vaihteessa, päivien aineisto ja muu seuran toimintaa koskeva asiat ovat osoitteessa www.sosiaalityontutkimuksenseura.fi.

Seuran julkaisu toiminta on kuluneen vuoden aikana ollut vilkasta. Viimekevähisen Tutkiva sosiaalityö -liitteen lisäksi on ilmestynyt syksyllä 2004 kolmas vuosikirja Sosiaalityö ja sukupuoli (toim. Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius) syksyllä 2004 PS-kustannuksen kustantamana. Neljännen vuosikirjan Lapset ja sosiaalityö (toim. Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen ja Maritta Törrönen) toimitustyötä tehdään parhaillaan, ja kirja ilmestyy ensi vuodenvaihteessa. Viidennen vuosikirjan Vanhuus ja sosiaalityö kirjoittajakutsu on jaossa parasta aikaa. Lisäksi julkaisemme yhteistyössä Sosiaalipoliittisen yhdistyksen kanssa sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön aikakauslehteä, Janusta.

Seuraavat sosiaalityön tutkimuksen päivät ovat samalla yhteispohjoismainen tapaaminen FORSA 2006 – Sjötte Nordiska Symposiet Helsingissä 9.–11. helmikuuta 2006. Konferenssin teema liittyy sosiaalityön muuttuvaan tietoympäristöön, tiedontuotannon kehitysjännitteisiin ja uusiin lähestymistapoihin. Konferenssin kotisivut on avattu osoitteessa www.forsa2006.fi. Uusia tutkimuksen haasteita odotellessa toivotamme antoisia lukuhetkiä ja hyvää kevättä.

FORSA 2006 Helsingissä 9.–11.2.2006

8. Sosiaalityön tutkimuksen päivät
6. Pohjoismainen sosiaalityön tutkimuksen konferenssi

Sosiaalityön muuttuva tietoympäristö – tiedontuotannon kehitysjännitteitä ja uusia lähestymistapoja

Vuoden 2006 Sosiaalityön tutkimuksen päivien ja niihin yhdistetyn pohjoismaisen FORSA-konferenssin teema vie sosiaalityön ja sen tutkimusta koskevan keskustelun uuden tietoyhteiskunnan ja uudenlaisten tietopohjaisuutta ja tiedonmuodostamista koskevien keskustelujen keskelle. Yhteiskunnallinen murros, joka heijastelee sekä maailmantalouden että teknologista kehitystä ja tietoyhteiskunnan läpimurtoa, verkostojen vallankumousta ja talouden sekä kulttuurin globalisaatiota sekä kansalaisyhteiskunnan uudelleenjärjestymistä, kyseenalaistaa sosiaalityön toimintatapoja.

Sosiaalityössä kohtaavat taloudellisen tehokkuuden ja sosiaalisen tasa-arvon usein ristiriitaiset vaatimukset. Sosiaalialan palveluja ollaan kansallisin kehittämissuunnitelmin organisoimassa uudella tavalla. Hyvinvointivaltion uudelleenjärjestelyjen myötä on sosiaalialan tiedontuotannolle ja tietoperusteisuudelle asetettu suuret vaatimukset. Tämä heijastelee myös uudelleenorganisointia valta- ja hallitsemiskäytäntöjä sekä saattaa sosiaalityön perimmäisten kysymysten äärelle. Nyt luodaan tulevaisuuden laatua!

Sosiaalityön tutkijat, opettajat, opiskelijat ja käytännön toimijat sekä poliitikot ja muut sosiaalialan toimijat kutsutaan osallistumaan konferenssiin. Ohjelma koostuu näiden ryhmien kohtaamisista ei vain yleisistunnoissa, vaan ennen kaikkea lukuisissa työryhmissä – kohtaamisista, joiden aiheet nousevat osallistujien itsensä keskusteluun tuomasta tutkimuksesta ja työstä.

Konferenssin pääpuhujina ovat muun muassa professori Jan Fook, Australiasta, professori Joan Orme Skotlannista, tutkija Lars Uggerhoj Tanskasta ja professori Yrjö Engeström Suomesta ja Yhdysvalloista. Konferenssikielinä ovat skandinaaviset kielet ja englanti. Pääluennot ovat englanniksi ja ryhmissä löytyy sekä suomenkielisiä, skandinaavisia että englanninkielisiä vaihtoehtoja.

Konferenssin pääjärjestäjät Sosiaalityön tutkimuksen seura ry ja Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos toivottavat kaikki kiinnostuneet tervetulleiksi.

Lisää tietoa nettiosoitteessamme <http://www.forsa2006.fi>

PREKONFERENSSIT JA ERIKOISTYÖRYHMÄT:

CRITICAL PRACTICE AND SOCIAL WORK DEVELOPMENT, 7.–9.2.2006 Helsinki.

Jo toisen kerran toteutetaan kriittisen sosiaalityön kansainvälinen tapaaminen. Ensimmäinen tapaaminen oli syksyllä 2004 Adeleidessa Australiassa. Innostavaa sosiaalityö-keskustelua, tutkimusta ja muun muassa koulutussovellusten esittelyä globaalisti kansainvälisessä seurassa. Lisätietoa synnove.karvinen@helsinki.fi

SOCIAL WORK AND INFORMATION TECHNOLOGY

Tietotekniikka ja sosiaalityö -teemasta järjestetään oma englanninkielinen työryhmänsä.

Lisätietoa synnove.karvinen@helsinki.fi

Sosiaalipalvelujen modernisointia

JOHN HARRIS

Hyvinvointimalleissa kautta maailman tunnetaan tarvetta 'modernisoida' sosiaalipalveluja. Useimmissa maissa modernisaatiota toteutetaan omaksumalla jokin muunnelmä uudesta julkisjohtamisesta (New Public Management). Eri maissa omaksuttu NPM:n muoto ja sisältö riippuvat kyseisen kansallisvaltion hyvinvointihistoriasta, mutta NPM:n tarjoamissa strategioissa, joista politiikat ja käytännöt on valittu tietyissä kansallisissa konteksteissa, on joukko selvästi erotettavia piirteitä. Nämä NPM-strategiat muokkaavat jatkuvasti sosiaalityön organisaatioita eri puolilla maailmaa ja muuntavat sosiaalityöntekijöiden ammatillista identiteettiä. Näiden toimintasuunnitelmien toteutumisen edistämiseksi NPM käyttää hyväksi kapitalististen yritysten kuvakieltä ja esittää tällaiset yritykset sosiaalipalveluja parempina. Strategiat ovat markkinoistuminen, johtamiseen liittyvä kontrolli ja arvioinnin suorittaminen.

Markkinoistuminen (Marketisation)

Markkinat ovat avainkäsite NPM:ssa. Markkinatoimenpiteiden vakiinnuttaminen sosiaalipalvelujen tilaamiseen ja tuottamiseen saattaa olla ratkaisevaa NPM-ajattelun ujuttamisessa ja juurruttamisessa sosiaalityöhön. Paljonpuhuvia merkkejä markkinoistumisesta ovat tilaaja-tuottajaajat, julkisten palvelujen ulkoistaminen, voittoa tavoittelevien organisaatioiden käyttäminen ja asiakkaiden palvelumaksujen käyttöönotto tai niiden käytön laajentaminen.

Markkinat miellyttävät NPM:n puolestapuhujia, koska ne toteuttavat vahvan poliittisen legitimoinnin funktiota; loppujen lopuksi markkinoiden tulokset eivät ole sinänsä reiluja eivätkä epäreiluja. Ne ovat joko seurausta persoonattomista markkinavoimista tai lähtöisin markkinoiden portinvartijan tehtävää hoitavan toimielimen toiminnasta – useimmissa maissa tämä tavallisesti kuuluu kunnalliseen sosiaalityöhön. Siten markkinat mahdollistavat sen, että keskushallinto voi etäännyttää itsensä sosiaalipalvelujen seurauksista. Markkinat myös heikentävät ajatusta, jonka mukaan traditionaalisemmat sosiaalipalvelut edustavat vastavoimaa markkina-arvoille laajemmassa yhteiskunnassa. Sosiaalipalvelut alkavat toimia "normaalimmin", ts. enemmän tavalla, joka vastaa laajemmin ihmisten kokemuksia markkinayhteiskunnasta.

Oleennaista on, että markkinoistuminen synnyttää kilpailun sosiaalipalvelujen tuottajien välille. Sosiaalipalveluja kilpailuttavassa markkinaperustaisessa järjestelmässä kontrolli on viimekädessä palveluntilajalla. Palveluntuottajan on pantava täytäntöön toimeksiantajan (tilaajan) päätökset. Tämä tilaaja-tuottajajako antaa olettaa, että tuottajalla ja tilajalla on erilaiset intressit, ja he toimivat sen mukaisesti. Kaupallisten mallien mukaan mallinnetut palvelumääritykset ja -sopimukset vahvistavat, tosiasiaassa usein tuottavatkin, näitä erilaisia intressejä ja luovat vahvan kannustimen toimia organisaatioiden oman edun mukaisesti ja tarjota yhä tiukemmin määriteltäviä palveluja. Tavallisesti kvantitatiivisesti esitettävästä tuotannon (tehokkuuden) määrittelystä koituu tilajalle ja tuottajalle lisää byrokraattista toimintaa, kuten rahoitusjärjestelyihin ja tehtävän loppuun saattamiseen liittyviä rekisteröintitehtäviä. Niinpä yksi monista näkökohdista on se, että NPM johtaa johdon harjoittaman kontrollin lisääntymiseen.

Johtamiseen liittyvä kontrolli

Ammatillisten vaikuttamisen alueita pidetään NPM:ssä tavallisesti esteinä, jotka on raivattava pois, mikäli palveluja aiotaan modernisoida. Johdon kontrollin lisääminen on keino, jota käyttämällä sosiaalityö voidaan uudistaa sopimaan NPM-muottiin. NPM tukee yleistä hallinnointimallia. Tässä mallissa pidetään yksityisen sektorin liiketapoja sovellettavina julkiselle sektorille, niiden väitetään tarjoavan kaikkiin olosuhteisiin soveltuvia taitoja ja niiden nähdään tarjoavan ratkaisun mihin tahansa ongelmaan. Malli vähentää ammatilaisten valtaa, kun ”oikeudesta hallinnoida” ja ”hyvästä hallinnollisesta käytännöstä” tulee ylivoimaisesti tärkeimpiä näkökohtia. Johtamiseen liittyvä tiukentunut kontrolli näyttää NPM:ssä myönteisenä modernisaation johtavana voimana, joka tarjoaa ’enemmän vähemmästä’ ja ’vastiketta rahalle’. Toisiinsa kytköksissä olevat johtamisen kontrollistrategiat otetaan käyttöön.

Ensiksikin, sosiaalityön organisaatiot hajautetaan selkeästi hallittaviksi operationaalisiksi yksiköiksi, mistä seuraa suurempi keskitetty kontrolli. Tämä tavallisesti edistää nopeampien yksityisen sektorin hallinnointitekniikkojen omaksumista. Toiseksi, kurinalaista resurssien käyttöä korostetaan. Sosiaalityöntekijöiden käyttöbudjeteille asetetaan kehykset. Kolmanneksi, ankarampaa kontrollia harjoitetaan muitakin sosiaalityöntekijän ja palvelunkäyttäjän välisen ’ammattillisen tilan’ puolia kohtaan. Ammattilaisten harkintakyvyn vaihtelevaa ja ennakoimatonta käyttöä heidän reagoidessaan eri lailla erilaisten palvelunkäyttäjien esittämiin yksilöllisiin elämäntilanteisiin pidetään kurissa lisäämällä sosiaalityön käytäntöjen valvontaa. Sen sijaan palvelujenkäyttäjien elämäntilanteet luokitellaan erillisiin ongelmakategorioihin, jotka ovat alttiita johdon rajoitteille koskien palvelujen tarpeen arvioimiseen pääsyä, arviointia seuraavia mahdollisia palveluja sekä palvelutuotteiden kvantifointia ja kustannuslaskentaa. Näin ollen NPM jättää huomiomatta palvelujenkäyttäjien elämän ja olosuhteiden potentiaalisen kompleksisuuden, joka myötävaikuttaa niissä ilmenevien ongelmien syihin. Ennakoinnin ja siihen yhdistyneen lisääntyneen johdon kontrollin tavoitteena on tehdä sosiaalityöntekijät ja palvelunkäyttäjät hallittavimmiksi – ja arvioitavimmiksi.

Arvioinnin suorittaminen

Näin on ilmeistä, että kasvava johdon kontrolli lisää sosiaalityöntekijöiden käytäntöjen valvontaa. Kolmas elementti NPM-strategiassa on lisätä, ei ainoastaan yksittäisten sosiaalityöntekijöiden, vaan ylipäättään koko organisaation suoritteiden tarkkailua ja valvontaa kunnissa. Tavoitteita asetetaan ja tuloksia seurataan suhteessa tavoitteisiin vahvassa suorituskulttuurin hengessä. Operatiivinen autonomia murenee, kun hämärästi ulkopuoliseen arviointiin, valvontaan ja uusintakatselmuksiin kytkeytyvän suoran säätelyn painoarvoa lisätään. Joissakin maissa on otettu käyttöön luokitusjärjestelmät ja tasotaulukot, jotka mahdollistavat kilpailuun perustuvat vertailut eri kuntien sosiaalityön välillä. Mitä ennen pidettiin ammatillisiin normeihin liittyvinä kysymyksinä, nähdään nyt hallintaprosesseina, jotka on tarpeen alistaa auditoinnille.

Päinvastoin kuin auditoinnin käyttöönottamiseen tyypillisesti liitettyssä retoriikassa, auditointi vähentää luottamusta jatkuvalla osoittelevien ja epäsuotuisten raporttien tulvalla ja tarinoilla epäluotettavista palveluista, jotka ovat osoituksena auditoinnin lisäämisen tarpeesta. Epäluottamus lisääntyy edelleen, kun sosiaalityöntekijät ja heidän esimiehensä sopeuttavat toimintaansa auditointiprosessiin, ja tulevat vähemmän luotettaviksi sen prosessin tuloksena, joka oli näennäisesti suunniteltu tekemään heistä luotettavampia. Organi-

saatioiden on esitettävä itsensä auditoitavina tuottamalla ja muokkaamalla informaatiota, johon sääntely perustuu. Auditoiden käsityksiin suorituksista ja laadusta vaikuttaa johdon ja sosiaalityöntekijöiden mukautumisen aste arvioinnin ”objektiiviseen” todellisuuteen, joten suoritteita on aktiivisesti konstruoitava ja esitettävä, jotta ne olisivat auditoitavissa. Ainoastaan silloin, kun tämä koonnos on tapahtunut, voidaan kuntia arvioida. Tietenkin sosiaalityön muuttamisesta arvioitavaksi koituu kustannuksia. Resurssit tähän on otettava kunnan toiminnoista, jotta kunnilla olisi mahdollisuus tehdä selontekoja siitä, mitä he tekevät jo nyt.

Kuvatut kolme strategiaa pitävät NPM:a yllä sosiaalityössä käyttämällä niissä jatkuvasti kapitalististen yritysten kuvakieltä ja esittämällä ne sosiaalipalveluihin nähden ylivoimaisina. NPM:n puheella standardien ja laadun kohottamisesta pyritään jatkuvasti peittämään vastakkaiset pyrkimykset kohti kapeutettuja tarvetulkintoja, palvelujen saannin leikkauksia, nopeutettuja asiakaskäyntejä ja tuotantotehokkuuden tarkkoja määrittelyjä. Kun NPM-strategiat otetaan käyttöön, on sosiaalityöntekijän käsiteltävä niin monta asiakasta kuin mahdollista jatkuvassa palvelukokemusten yhdenmukaisuuden vaatimuksen paineessa. ”Hyvä” NPM-kunta ottaa käyttöön markkinat, tehostaa johdon kontrollia ja on vastaanottavainen arvioitsijoiden vaatimuksille ja spesifioituille tavoitteille. NPM:n määritelmän mukaan paras strategia etulinjan sosiaalityölle on seurata sääntöjä ja menettelytapoja kuuliaisesti. Sosiaalityön tulevaisuudesta mahdollisesti kiinnostuneiden tulisi katsoa NPM:a tarkemmin. Sen sijaan, että hyväksytään NPM-strategioiden käyttöönottoon liittyvä retoriikka sellaisenaan, on olennaista analysoida syvällisesti näiden strategioiden vaikutusta sosiaalityön sisältöön ja prosessiin, mikäli yhä halutaan pitää kiinni säilyttämisen arvoisesta sosiaalityöstä.

Suomennos Irene Roivainen
Käännöksen tarkastus Noora Viiperi

Henkilökohtaisesta luottamuksesta sopimusten avulla tapahtuvaan kontrolliin.

New Public Management pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa

MIA VABØ

Viime vuosina pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden julkinen sektori on käynyt läpi useita muutoksia. Yleisesti näistä muutoksista on käytetty nimeä New Public Management – NPM, uusi julkinen johtaminen. NPM:n mukaisia muutoksia ovat olleet tarjouskilpailun tai kilpailuttamisen tuleminen, palvelusetelit, tiukat standardit palveluille sekä julkisen sektorin johtaminen yksityisen sektorin tapaan. NPM on löyhä termi, jota on vaikea määritellä. Christopher Hoodin mukaan NPM:n kaltaisia reformeja on tehty monien OECD maiden julkisilla sektoreilla jo 1980-luvulta lähtien. Hood ehdottaa, että NPM:ää kannattaa tarkastella kahden eri ilmiön liittona. Toinen näistä on 'uusi institutionaalinen talous', jonka alaan kuuluvat kilpailukyky, käyttäjän valintojen korostaminen, läpinäkyvyys sekä keskittyminen kannustaviin rakenteisiin. Toinen osapuoli liitossa on business-tyylinen julkisen sektorin johtaminen.

Hoodin mukaan avioliitto ei ole onnellinen. Väitän kuitenkin, että näitä kahta eri asiaa yhdistää perustavanlaatuinen organisatorinen periaate: jako tilaajiin sekä tuottajiin. Tämä tilaajan ja tuottajan erottaminen perustuu sellaisille näennäismarkkinoille, joilla palvelu on rahoitettu julkisesti, mutta ostajia eivät ole suoraan yksittäiset asiakkaat, vaan heidän edustajansa julkisella sektorilla. Vastuu palveluiden tarjoamisesta voi olla julkisen sektorin ulkopuolella tai sen sisällä virastoilla, joita johdetaan etäältä.

Havaintoaineistona käytän oman tutkimukseni haastatteluja. Haastattelut ovat kerätty kentältä vuosina 1995 ja 2000 – juuri ennen kuin NPM:n mukaisia reformeja alettiin toteuttaa käytännössä. Esitän myös näytteitä vanhusten kotihoitoa koskevasta kenttätutkimuksesta, joka tehtiin neljässä pohjoismaisessa pääkaupungissa (Kööpenhamina, Oslo, Helsinki, Tukholma) aikajaksolta 1999–2000.

Muutoksen kerronnallinen luonne

NPM:n retoriikka on houkuttelevaa. NPM:n sanotaan tarkoittavan siirtymistä byrokraattisista, standardisoiduista palveluista kohti eriytyneempiä markkinoita, jotka ovat joustavia ja käyttäjäystävällisiä. Clark ja Newman (1997) ovat listanneet näitä muutoksia, joiden epäjatkuvuutta kuvataan usein jostakin–johonkin- ja huonosta–hyvään-termein. Siirrytään tuottajakeskeisyydestä käyttäjäkeskeisyyteen, monopolistisuudesta markkinajohtaisuuteen, pakosta valintaan, yhdenmukaisuudesta monipuolisuuteen, riippuvuuden kulttuurista itsenäisyyden korostamiseen

Newmanin ja Clarcken (1993) mukaan tällainen yksinkertaistava ennen ja jälkeen jaottelu saa unohtamaan menneen ja näkemään tulevaisuuden liioitellun optimistisena. Reformien viehätystä liioitellaan muun muassa siten, että ne painottavat sodanjälkeisten kehittyneiden valtioiden massajärjestelmiä. Täysin vaille huomiota jätetään se, että järjestelmät ovat olleet erittäin työllistäviä ja että niiden ihmisten prosessoinnin käytännöt ovat

perustuneet monipuoliselle harkinnalle. Mielestäni tällä seikalla on Pohjoismaissa erityisen tärkeä rooli. Pohjoismaisia hyvinvointivaltioita kuvataan usein kattavien sosiaalipalveluiden valtioiksi, ei vain sosiaaliturvavaltioiksi. Julkisesti tuetut palvelut ovat olleet kaikkien niitä tarvitsevien saatavilla sosioekonomisesta asemasta riippumatta.

Inhimilliset sosiaalipalvelut

Sosiaalipolitiikan tutkijat ovat tarkastelleet sosiaalipalveluja järjestäviä organisaatioita inhimillisen palvelun ihanteiden kannalta. Toisin kuin byrokraattinen ihanne, joka painottaa tasapuolista kohtelua ja ennustettavuutta, inhimillisen palvelun ihanne painottaa yksilöllistä kohtelua ja mukautumista muuttuviin elämäntilanteisiin. Inhimillistä sosiaalipalvelua, kuten vanhusten hoitoa, ei voida ymmärtää samoista laillisista edellytyksistä lähtien kuin sosiaaliturvaa. Kun työntekijä on kasvatusten palvelun saajan kanssa hän joutuu kohtaamaan monia ongelmia ja moraalisia kysymyksiä, joita on mahdotonta ennustaa tai hallinnoida. Tästä seuraa, että inhimillisiä palveluja toimittavien käytännön työntekijöiden on toimittava hienotunteisesti.

Pohjoismaisten tutkijoiden parissa hoivapalveluiden asiakkaiden tarpeet ja hyvinvointi ovat olleet keskeisellä sijalla. Kari Waerness kuvaa hoivatyön sisältöä ja laatua termillä 'hoivarationaliteetti'. Termi korostaa konkreettisten ja muuttuvien tarpeiden huomioimista hoivatyössä. Hoivatyö eroaa tavallisesta palvelutyöstä siinä, että työntekijän täytyy olettaa, että asiakas voi olla voimaton, sekava ja ylipäänsä kyvytön ilmaisemaan omia tarpeitaan. Hyvä hoiva on enemmän kuin toiveiden ja mieltymysten huomioimista; se merkitsee myös riippuvaisen henkilön kyvyttömyyden tajuamista.

Norjan kotiapu neuvotteli vuonna 1995 tarpeista

Kun tein ensimmäistä tutkimustani kotiapuvuonna 1995, oli juuri tullut voimaan laki joka edellytti, että hoivan vastaanottajalle tuli antaa kirjallinen päätös. Kuitenkin käytännössä ne rutiinit, joiden avulla avunsaajan tarpeita arvioitiin, noudattivat hoivan tarjoajan näkemyksiä, että hoivan tarpeet ovat mutkikkaita, vaihtelevat ja että niihin tulisi vastata joustavasti. Tehtiin suullinen sopimus hoivan järjestelyistä, mikä perustui tarpeita koskeville keskustelulle. Kirjoitettu päätös tehtiin normaalisti kuukauden tai kahden kuluttua avun alkamisesta ja se laadittiin hyvin yleisessä muodossa. Johtajat ja henkilökunta olivat yksimielisiä siitä, että alkuperäistä sopimusta oli usein syytä muuttaa tai tarkentaa. Hoivan tarpeet ovat usein epämääräisiä esimerkiksi sydänkohtauksen jälkeen. Hoivan tarpeet saattavat myös muuttua nopeasti terveydentilan muutosten myötä. Kun avun antajilla on etukäteen päätetty budjetti ja etukäteen sovitut asiakkaat, hoivan tarpeet ovat suhteellisia tai perustuvat asiakkaiden keskinäiselle vertailulle.

Koska tarpeet ovat epämääräisiä, epävakaita ja ristiriidassa keskenään, jatkuva tarpeiden arviointi on tarpeen. Niinpä hoivarationaliteetti osoittautui haastatteluissa keskeiseksi työtä ohjaavaksi periaatteeksi kotiapuvuon henkilökunnan parissa. Henkilökunnan päivittäinen työ ei liion ollut etukäteen sovitun hyödykkeen muodollista jakamista, siihen kuului sen sijaan tarkkailua, kuuntelemista ja tarpeista neuvottelemista. Tarpeiden arviointi ja palveluiden jakaminen olivat päällekkäisiä prosesseja.

Kun henkilökunta tasapainoili erilaisten kilpailevien tarpeiden välillä saadakseen työt luistamaan, he neuvottelivat ja seurustelivat jatkuvasti hoivan saajien kanssa. Tähän prosessiin sisältyy ainoannos "vuorovaikutusta", joka edellyttää muun muassa kuuntelemista, orientoitumista ja selittämistä. Tietyissä tilanteissa kotiapuvuon harrastajat strategiasa, jota

voisi nimittää ”luottamustyöksi” tai ”linjanvetotyöksi”. ”Luottamustyötä” tarvittiin kun palvelun saaja oli haluton tai kyvytön havaitsemaan avuntarvettaan. ”Linjanvetotyötä” tarvittiin puolestaan silloin, kun asiakas ei ymmärtänyt julkisten palveluiden niukkuutta vaan ”piti aivan liikaa kotiavun palveluista ja kotiavustajan seurasta”. ”Linjanvetotyö” oli siis välttämätön osa julkisten menojen kurissa pitämisestä, mutta sen avulla rohkaistiin vanhuksia myös jatkamaan erilaisia omia arjen aktiviteetteja.

Jos kotiavustajilla oli toisinaan kiireisiä aikoja niin he muuttivat tai peruivat joidenkin toisten asiakkaiden aikoja asettaessaan etusijalle sellaiset, joiden tarpeet olivat kiireisempiä. Tietenkään ne asiakkaat, joiden tarpeet saivat väistyä, eivät pitäneet järjestelyistä, mutta toisaalta eivät he kovasti valittaneetkaan, koska kotiavustajat lupasivat peruutetuille asiakkaille myöhemmin joitakin lisäpalveluita. Tällä tavoin he ylläpitivät luottamuksellista suhdetta asiakkaaseen. Vuonna 1995 kotiavun organisointi oli kaukana täydellisestä, kiire tuotti henkilökunnalle jatkuvan ongelman. ”Luottamustyötä” uhkasi sekä ajan puute että henkilökunnan vaihtuvuus. Lisäksi työntekijät pitivät ”linjanvetotyötä” demoralisoivana sillä se vaikutti vanhoihin, heikkoihin ihmisiin, jotka tarvitsivat ennakoitavia ja pysyviä palveluita.

Vuosi 2000 – sopimusmanagementtiä

Vuonna 2000 tein uuden tutkimuksen kotiavusta, kun NPM:n ideat olivat löytäneet tiensä kuntien suunnitelmiin ja reformeihin. Aikaisemman tutkimukseni perusteella kysyin: Millä tavalla kotiavustajat, jotka viisi vuotta aikaisemmin pitivät mahdottomana että avustettavien tarpeet olisi määritelty ennen varsinaista hoivan antamista, reagoivat sellaisiin organisatorisiin järjestelyihin, jotka perustuivat ajatukselle, että hoivan tarpeet tulee määritellä ennen palveluiden jakamista. Kuinka siis työntekijät reagoivat tilaajan ja tuottajan erottamiseen?

Arviointirutiinit olivat muuttuneet siinä mielessä, että nyt tarvittiin runsaasti kirjallista dokumentointia. Virkailijat joutuivat – sen lisäksi että tapasivat henkilökohtaisesti vanhuksia – huolehtimaan monenlaisista papereista: tarpeiden arviointilomake, erilaisia tiedotteita, jotka informoivat avunsaajia heidän oikeuksistaan ja valinnanmahdollisuuksistaan. Haastatellut virkailijat pitivät tätä työnsä muodollista rutiinia epämiellyttävänä, erityisesti kun olivat tekemisissä sairaalasta vastikään kotiutetun heikon vanhuksen kanssa. Toisinaan työntekijät kokivat itsensä töykeiksi kun pommittivat vanhuksia kysymyksillä ja kirjoituksilla. Kaikkien papereiden luoma byrokraattinen ilmapiiri tuntui tekevän mahdottomaksi luottamuksellisen suhteen rakentamisen. Myöhemmin myös kodinhoitajat kiinnittivät huomiota uusien tarvearvioinnin rutiinien paradoksaalisuuteen. Vaikka kirjallisen informaation ja kaavakkeiden tarkoitus oli taata palvelun saajan turvallisuutta ja oikeuksia, niin joissakin kaikkein vanhimmista ja heikoimmista asiakkaista ne synnyttivät päinvastoin huolta ja epäluottamusta.

Eräs ongelma, joita tilaajan ja tuottajan erottaminen toisistaan on synnyttänyt, liittyy hoivan tarpeiden äkillisiin muutoksiin. Monet kotiavustajat kertoivat kuvaavia esimerkkejä päivittäisestä työstään, kun asiakkailla oli paha päivä. Tilaajan ja tuottajan erottaminen toisistaan ei sinällään tee mahdottomaksi sopimuksen muuttamista. Muodollista muutosprosessia pidettiin kuitenkin mahdottomana ja työteliäänä. Jos kotiavustajat pitivät tarjottua apua riittämättömänä heidän tuli perustella arvionsa, lähettää faksi tai soittaa ja pyytää uutta muodollista arviota, mikä toisinaan vaati liikaa aikaa. Johtajat olivat sitä mieltä, että ongelmat ovat normaaleja aloitukseen liittyviä. Mutta kuitenkin samanlaisia

valituksia kuulimme Tukholmassa, jossa tilaaja-tuottaja malli oli ollut käytössä jo kymmenen vuotta.

Kaiken kaikkiaan: Tilaajan ja tuottajan erottaminen toisistaan on – vaikkakin näennäisesti ratkaissut joitakin työn epämääräisyyteen liittyviä johtamisen ongelmia – luonut uusia ongelmia hoivaaville työntekijöille. Uudet ongelmat tuskin ovat pysyviä. Huonoihin rutiineihin ja joustamattomiin sopimuksiin liittyvät ongelmat viittaavat siihen, että joustavampia ja sopivampia ratkaisuja yritetään löytää. Tutkimuksenikin viittasi tällaisiin. Joissakin tapauksissa kotiaavustajat poikkesivat sovituihin rutiineista ja sopimuksista. Joissakin tapauksissa tilaajat (hoivamanagerit) ja palvelun tuottajat toimivat yhdessä samalla tavalla kuin ryhmän johtajat ja muu henkilökunta olivat toimineet aiemmin vuona 1995. Toisaalta, kohtasin myös sellaisia tilanteita, joissa sopimusjärjestelyjä tiukennettiin.

Johtopäätökset

Järjestelmän jäykkyys ja epäinhimillisuus ei liity setelisysteemiin sinänsä. Jos esimerkiksi suihkussa käymiseen saisi aikaa tunnin kahdenkymmenen minuutin sijaan, olisi tilanne aivan kohtuullinen. Mutta nykyisessä poliittisessa ilmapiirissä julkista kulutusta ei olla valmiita lisäämään. Tästä päästäänkin tärkeimpään kritiikkiin mainittua setelijärjestelmää kohtaan, ylipäänsä sopimusmanagementin ajatusta kohtaan. Sopimusjärjestelmä vaatii enemmän hallinnollista työtä ja lisää hallinnon kustannuksia. Samaan aikaan kun esimerkiksi valtion avustuksia vähennetään, niukkoja resursseja siirretään käytännön työstä hallintoon. Järjestelmän kriitikot katsovat, että yhä enemmän rahaa kulutetaan papereiden pyörittämiseen ja vastaavasti vähemmän varsinaiseen hoivaan.

Käännös Leena Eräsaari ja Milja Markkanen
Tiivistelmä Leena Eräsaari

Oikeuksista velvollisuuksiin, tuesta kontrolliin?

KIRSI JUHILA

Suomalainen sosiaalityö on ristipaineissa. Sosiaalityön ulkopuolelta tulevat kovan kontrollin vaatimukset törmäävät ammatin omaan, tukea korostavaan etiikkaan. Julkisuudessa on muun muassa ehdotettu alle 25-vuotiaiden nuorten ohjaamista pakkotöihin kolme kuukautta kestäneen työttömyyden jälkeen. Tuen saamisen ehtoja on tiukennettava, jotta tukirahoin ei voisi lorvia. Sopivaksi pakkotyöksi on nähty esimerkiksi seurustelu yksinäisten vanhusten kanssa.

Tämä on linjassa niin sanotun kolmannen tien tunnuslauseen kanssa: ”ei oikeuksia ilman velvollisuuksia”. Työttömät nuoret hoitaisivat kansalaisvelvollisuuksiaan antamalla työpanoksensa jonkin yhteiskunnallisen epäkohdan, tässä tapauksessa vanhusten yksinäisyyden, lievittämiseen. Ratkaisuun kietoutuu myös ajatus yhteisöllisen vastuun kantamisesta. Täyttämällä velvollisuutensa nuoret lunastaisivat itselleen oikeuden taloudelliseen tukeen.

Kuntouttavan työtoiminnan parissa työskenteleville edellä esitetyssä on paljon tuttua. Kuntouttavaan työtoimintaan kuuluu työttömien aktivointi ja heidän velvoittamisensa osallistua aktivointiin. Tuttua on myös mahdollisuus tiukentaa toimeentuloturvaa ja asettaa ehtoja sen saamiselle. Aihe on nyt muutoinkin ajankohtainen – kaavaileehan hallitus työmarkkinatuen muuttamista vastikkeelliseksi 500 työttömyyspäivän jälkeen.

Sosiaalityö ajautumassa puolustusasetelmaan

Työttömyys on sosiaalityön arkipäivää, joten ehdotuksissa kategorisoidaan eli luokitellaan viime kädessä sosiaalityön asiakkaita.

Kategorisointi tulee ulkoapäin ja on leimaavaa. Käytettyjä kategorioita ovat esimerkiksi ”yhteiskunnan varoja hyväksi käyttävä”, tai ”lorvaileva työtön nuori”. Mutkan kautta kritiikki kohdistuu myös sosiaalityöntekijöihin, jotka kenties mahdollistavat lorvailun ja vastuuttomuuden.

Sosiaalityö on ajautumassa puolustusasetelmaan, ellei se sitten hyväksy tarjottua tiukemman kontrollin ja velvollisuuksien korostamisen linjaa. Tätä hyväksymistä kuitenkin epäilen, sillä sosiaalityön oma ammatillinen etiikka painottaa ensisijaisesti asiakkaiden tukemista ja heidän oikeuksiaan ja vasta toissijaisesti kontrollia ja velvollisuuksia. Sosiaalityön arjessa nämä asiat kietoutuvat toisiinsa, mutta olennaista on niiden keskinäinen painottuminen.

Alussa mainitsemani esimerkki voi olla poikkeus, joka ei kerro laajemmin yhteiskunnallisesta ilmapiiristä ja hyvinvointivaltioon kohdistuvista paineista. Valitettavasti näin ei kuitenkaan ole. Esimerkki on kenties kärjekkäimmistä päästä, mutta vain näyte vallitsevasta diskursiivisesta todellisuudesta, jonka tuottamia kategorisointeja ei välttämättä enää edes tunnisteta, niin toistettuja ne eri yhteyksissä ovat.

Yrittäjyys hyvä, riippuvuus paha

Markkinoistuneen aikamme keskeisiä käsitteitä ovat yrittäminen ja yrittäjyys, joilla tarkoitetaan enemmän kuin oman liikeyrityksen perustamista tai pyörittämistä. Yrittäjyyttä pidetään ihmisen tavoiteltavana ominaisuutena. Tällä ominaisuudella varustetulla ihmisellä

on valmiuksia hyväksyä omiin valintoihinsa ja tekoihinsa liittyvät riskit ja kykyä selvittää omin avuin kiperistä tilanteista.

Yrittäjyys on linjassa velvollisuuksien korostamisen kanssa; riskejä saa ottaa mutta omalla vastuulla. Yhteiskunnan tehtävä on tukea tätä yrittäjyyttä ja kasvattaa ihmisiä siihen, antaa valmiuksia oman elämän haltuun ottoon ja järkevään riskinottoon.

Kun vallalla on oman itsensä yrittäjyyttä painottava kulttuuri, sen kritiikin kohteena, maalitauluna on ilmiö, joka on nimetty riippuvuudeksi tai riippuvuuskulttuuriksi. Yrittäjyys näyttäytyy oikeana ja luonnollisena elämisen mallina ja riippuvuus puolestaan suorastaan patologisena olotilana. Tämä yrittäjyys hyvä, riippuvuus paha -dikotomia perustuu yliyksilölliseen ihmiskuvaan.

Yliyksilöllisen ihmiskuvan mukaan ihmiset ovat pohjimmiltaan autonomisia ja omia visioitaan toteuttamaan pyrkiviä. Jos lähtökohdaksi otetaan tämä ihmiskuva, hyvinvointivaltion pulmaksi nähdään se, että se tekee ihmisille karhunpalveluksia mahdollistaessaan avustuksiin ja tukeen perustuvan elämän. Hyvinvointivaltio kahlitsee ihmisten autonomiaa, pitää sen piilevänä. Niinpä tätä ajattelun logiikkaa seuraten myös nuorten työttömien oman edun kannalta voi olla parempi, että avustuksille laitetaan selvät rajat, lisätään etuisuuksien saamisen kontrollia ja tätä kautta pakotetaan heidät kohti autonomisempaa elämää.

Riippuvuutta kritisoidaan myös sen vuoksi, että sen pelätään olevan tarttuvaa, voidaan synnyttää niin sanottuja riippuvuuskulttuureja tai toisin ilmaistuna alakulttuureja. Kenties nuori työtön ei tyydykään lorvailemaan yksin, vaan yhdessä muiden työttömien kanssa. Näin syntyviä verkostoja ei hahmoteta keskinäisen tuen tai ryhmässä syntyvän sosiaalisen pääoman kautta.

Päinvastoin, hyvinvointivaltiosta riippuvaisiksi määriteltyihin ryhmiin liitetään helposti yhteiskuntaa uhkaavan poikkeavuuden leima. Yhtäältä korostetaan ihmisen vapautta muokata oma elämänsä sellaiseksi kuin haluaa, mutta toisaalta yliyksilöllinen ihmiskuva puristaa elämän vaihtoehdottoman, jatkuvaan yrittämiseen ja ponnisteleamiseen perustuvan mallin mukaiseksi, ja jotta jaksaisimme olla mukana tässä oravanpyörässä, joudumme perustelemaan pyörän oikeutusta ja näemme jatkuvan yrittämisen lopulta ainoana oikeana elämisen tapana. Näin erilaisten elämisen tapojen hyväksymisen sietokynnys madaltuu ja riippuvaisiksi määriteltyihin kansalaisiin aletaan suhtautua rankaisevasti ja poissulkevasti sallivuuden ja mukaan ottamisen sijasta.

Poissulkeminen ja rajojen vahvistaminen suhteessa toisiin voi olla symbolista, esimerkiksi puhetta joidenkin ihmisryhmien kunnottomuudesta tai vaarallisuudesta. Toisaalta se voi olla myös konkreettista ja tilallista, esimerkiksi omien asuinalueiden ja asuntojen panssaroimista ulkopuolisilta uhilta tai ihmisten sulkemista kontrolloitaviin paikkoihin, kuten vankiloihin ja asuntoloihin.

Tarvitaan vastapuhetta

Voi olla, että visioin liian synkän tulevaisuuden kuvan, mutta jos vallitsevalle yrittäjyyttä arvostavalle ja riippuvuutta patologisoivalle puheelle ei synny tarpeeksi vastapuhetta, on huoleni aiheellinen.

Sosiaalityön ammatilliseen etiikkaan kuuluva asiakkaiden tuen ja oikeuksien painottaminen on tällaista vastapuhetta. Sen esille saamista kuitenkin heikentää se, kuten monet hyvinvointivaltion naistutkijat ovat todenneet, että markkinoistuminen on muuttanut hyvinvointityön ammatillisia ehtoja.

Kun hyvinvointityön ammattilaisia, mukaan lukien sosiaalityöntekijöitä, itseäänkin

vaaditaan toimimaan yrittäjämaisesti ja kustannustehokkaasti, ei asiakkaiden tuen ja oikeuksien puolustaminen ole kovin helppoa.

En kuitenkaan näe tilanteessa muuta vaihtoehtoa kuin pitää sitkeästi eri foorumeilla esillä tukea ja oikeuksia painottavaa huolenpidon eetosta. Sen avulla on argumentoitava yksioikoista yrittäjyyspuhetta vastaan. Kysymys on siitä, millaisin sanoin asioista puhutaan, millaisen todellisuuden me kieltä käyttäessämme maailmasta rakennamme. Jos omaksumme yrittäjyysanaston sellaisenaan omaan ammatilliseen kielenkäyttöömme, olemme jo hävinneet pelin.

Kukaan ei selviä omillaan

Vastapuheen keskeinen elementti on yrittäjyyspuheen kautta kielteisesti määrittyvän riippuvuuden uudelleen merkityksellistäminen. Riippuvuus on ihmisten elämässä aina läsnä tavalla tai toisella. Yksityisen alueella, silloin kun puhutaan omaisista tai ystävistä, riippuvuus on moraalinen periaate, joka perustuu toisilleen läheisten keskinäiseen luottamukseen siitä, että avun tarpeen ja hädän hetkellä voi turvata toinen toisensa huolenpitoon.

Itseriittoisuus puolestaan kertoo tähän moraaliseen periaatteeseen sitoutumattomuudesta ja samalla eettisesti kestävämmästä läheissuhteesta. Jossakin elämänvaiheessa tai arjen tilanteissa huolenpidon saaminen on kaikille tärkeää. Mutta yhtä olennaisesti jokaisen elämään kuuluu huolenpitäminen.

Riippuvuus ei siten ole lasten, vanhusten, sairaiden tai yhteiskunnan huono-osaisimpien erityinen ominaisuus, vaan kaikkien ihmisten ominaisuus. Kansalaiset eivät jakaudu yhtäältä aktiivisiin, työssä käyviin ja autonomisiin ja toisaalta toisten huolenpidosta riippuvaisiin kansalaisiin. Kenenkään on mahdotonta selviytyä omillaan.

Ajatus riippuvuuden kaikkia koskettavuudesta haastaa yliyksilöllisen ihmiskuvan ja sitä kautta perustan, jolle vaihtoehdoton yrittäjyyspuhe rakentuu. Tarkoitukseni ei ole silti sanoa, etteikö yrittäjyyteen kuuluva aktiivinen toimijuus ja sen tukeminen ole tärkeää, vaan suhteellistaa asetelmaa korostamalla, että meissä kaikissa on nämä molemmat puolet: itsenäinen yrittelijäisyys ja muista riippuvuus.

Jos ja kun sosiaalityössä halutaan asettua vastustamaan otsikossani ennakoimaa suuntaa ”oikeuksista velvollisuuksiin, tuesta kontrolliin”, se voi onnistua puhumalla sellaisen riippuvuuskäsityksen ja siihen kytkeytyvän ihmiskuvan puolesta, joka ei jaa kansalaisia kahteen leiriin eikä tee sosiaalityön asiakkaista leimattuja toisia. Samalla tullaan silloin puhuneeksi kaikista kansalaisista huolta pitävän hyvinvointivaltion puolesta, olkoon se sitten kuinka vanhanaikaista tahansa.

Teksti on julkaistu Sosiaaliturva-lehdessä 4/05 (s. 10–11), ja se julkaistaan uudelleen Tutkimusliitteessä lehden toimituksen luvalla.

Kotoperäisyys ja paikallisuus suomalaisessa sosiaalityössä?

SATU RANTA-TYRKKÖ

Sosiaalityö on kulttuurisesti rakentunutta, aikaan, paikkaan ja tekijöihinsä kiinnittyvää toimintaa. Erityisesti paikallisuudesta ja kulttuurisesta erityisyydestä on oltu kiinnostuneita niin sanottua kotoperäistä (indigenous) sosiaalityötä luotailevissa kansainvälisissä keskusteluissa. Keskustelun pontimina on ollut halu oppia sosiaalityön erilaisista paikallisista tulkinnoista ja se on tuonut esiin myös runsaasti niin sanottua länsimaisen sosiaalityöajattelun kritiikkiä. Sosiaalityön ymmärtäminen aika-, paikka- ja kulttuurisidonnaisena toimintana näyttää myös sen, että niin sanottu länsimainen sosiaalityö ei ole lähtökohtaisesti sen lähempänä ”totuutta” kuin muutkaan tulkinnot. Siitä huolimatta kotoperäisiksi on ymmärretty ja nimetty etenkin länsimaiden ulkopuolelle sijoittuvat ja länsimaisesta sosiaalityöajattelusta eroavat sosiaalityön käsitykset ja käytännöt. Uteliaisuuden pimeämpänä puolena on ollut toisenlaisen ajattelun pitäminen eksoottisena kuriositeettina. Lisäksi jako ”meidän” länsimaiseen ja ”heidän” kotoperäiseen sosiaalityöhön on yleensä yksinkertaistanut keskustelua, eikä kummankaan moninaisuus ole päässyt esiin tai jäsentynyt.

Yksinkertaisimmillaan kotoperäisyys on käsitetty paikalliset olosuhteet ja ongelmat tunnistavana ja niihin paneutuvana sosiaalityönä. Esimerkiksi niin sanotuissa kehitysmaissa paikallisen sosiaalityönäkemyksen kehittyminen on usein nähty vaiheittaisena prosessina. Yksinkertaistaen voi kuvata, että ensin länsimainen (usein angloamerikkalaisperäinen) sosiaalityö on teorioineen menetelmineen päivineen viety niin sanottuihin kolmansiin maihin. Sitä on opetettu ja omaksuttu kyseenalaistamatta sen sopivuutta paikallisiin olosuhteisiin. Toisessa vaiheessa ajattelua ja menetelmiä on pyritty muovaamaan paikallisiin arvoihin, tarpeisiin ja ongelmiin paremmin sopiviksi. Kolmannessa vaiheessa sosiaalityö on pyritty tekemään aidosti paikalliseksi järjestelemällä sitä paikallisten olosuhteiden kannalta mielekkääksi. Näennäisestä (?) avarakatseisuudestaan huolimatta kotoperäisyyskeskustelu on ollut paljolti kiinni ajatuksessa sosiaalityöstä ammatillisena, mieluummin professionaalisenä toimintana. Esimerkiksi palkatonta palvelemista ja (koulutuksen sijaan) henkilökohtaista sitoutumista korostavista työtavoista ei olla oltu yhtä lailla kiinnostuneita.

Paikallisuus suomalaisessa sosiaalityössä

Kotoperäisyys ja paikallisuus suomalaisessa sosiaalityössä? -työryhmä syntyi tarpeesta pohtia paikan ja paikallisuuden merkitystä ja näkyvyyttä suomalaisessa sosiaalityössä. Suomi on laaja maa jossa sosiaalityötä tehdään erikokoisissa ja -näköisissä kunnissa Ahvenanmaalta itärajalle ja ruuhkasuomesta Lappiin. Esimerkiksi kotikäynti saattaa jo taitettavan matkan suhteen tarkoittaa kokolailla eri asiaa Pohjois-Suomessa kuin Etelä-Suomessa. Myös paikkakunnan sosiaalishistoria ja paikallisorganisaation sisäinen kulttuuri vaikuttavat sosiaalityön sisältöön, kunnan rahatilanteesta ja muista tekijöistä puhumattakaan. On todennäköistä, että myös puhuttu kieli ja paikallinen kulttuuri jättävät oman leimansa tehtyyn työhön. Onko sosiaalityö erilaista jos sitä tehdään suomen sijaan saameksi, ruotsiksi tai tulkin välityksellä? Miten paikallisiin toimintakäytäntöihin ja keskustelukulttuuriin vastataan Pohjanmaalla, Savossa tai vaikkapa Helsingin Kalliossa? Suomalainenkin sosiaalityö

vaikuttaa monessa mielessä omalaatuiselta ja kulttuurisesti erityiseltä toiminnalta sekä erilaisine paikallisuuksineen että kokonaisuutena. Täytyykö sosiaalityöntekijällä todella olla yliopistokoulutus? Mikä on etuuskäsittelijä? Miksi asiakkuus on salassa pidettävä asia?

Työryhmämme oli pieni, mutta vilkkaasti keskustelevala. Ryhmämme teesit kuvaavat keskustelun polveilevaa sisältöä.

Sosiaalityössä noudatetaan ”kotoperäisiä” normeja (esimerkiksi alueen, kunnan/kulttuurin).

Paikka on aina jossain määrin kuvitteellinen (ja samakin paikka merkitsee eri asioita eri ihmisille).

Se, miten ymmärrämme itsemme ja yhteisöme, ja minkälainen sosiaalinen muistimme on, vaikuttaa siihen miten määrittelemme maailmaa ja sosiaalityön tavoitteita.

Sosiaalityössä ei pitäisi olla (vain) yhtä ideaa kodista.

Teesit nousivat keskustelusta, jossa todettiin että ulkopuolisen (ulkomaalaisen) on vaikea käsittää suomalaisten laajalti jakamaa kokemusta kodin, maan ja yhteisön samuudesta. (Asun Suomessa. = Suomi on kotimaani. = Me olemme suomalaisia.) Suomalaisia kuvaakin paikan ”raskaus”. Sitä, jos ihminen on muuttanut usein, voidaan pitää jopa ongelmana, usein muuttaneeseen ihmiseen voidaan suhtautua epäluuloisesti. Toisaalta totesimme, että suomalaista paikkasidonnaisuutta ja yhtenäisyyttä voi myös haastaa. Yhtenäisyyttä korostava kertomus sopii vain tiettyihin tarkoituksiin. Kuinka kävi alkuperäisasukkaille? Entä mitä tarkoittaa koti ja kotimaa Suomesta lähteneille siirtolaisille, Karjalasta sodan jaloissa evakuoituille ihmisille tai maahanmuuttajille?

Esimerkiksi Yhdysvalloissa ajatus kodista on hetkellisempi. Ihminen voi aina muuttua, omaksua uusia identiteettejä, eikä hänen tarvitse olla sidottu yhteen paikkaan. (Jos yhdessä paikassa menee huonosti, voin muuttaa nimeni ja aloittaa alusta toisaalla.) Tällöin yksi sosiaalityön tehtävistä on tunnistaa ja kuulla tarinoita joita ei ole aikaisemmin kuultu, ja pyrkiä valtaistamaan ihmisiä. Olosuhteissa, joissa sosiaalityön täytyy taistella rahoituksestaan ja esimerkiksi hankkia tukensa ja oikeutuksensa suoraan paikallisesta yhteisöstä, sosiaalityöstä tulee väistämättä poliittista. Tällaista poliittisuutta ei Suomessa juuri huomaa. Sen sijaan suomalaista kulttuuria ja sosiaalityötä leimaa tietynlainen byrokraattisuus, autoritaarisuus ja sääntöjen kunnioittaminen. Sosiaalityössä tasa-arvoa tavoitellaan byrokraattisen ohjauksen avulla. Ohjauksella pyritään hyvinvointivaltion tasa-arvoisuuteen, samanlaisuuteen ja yhtenäisyyteen asiakkaiden kohtelussa. Perustelut ovat yleisiä ja pohjaavat lakiin. Sääntöjä asiakkaan suuntaan sympaattisesti tulkitseva sosiaalityöntekijä voi jopa pelätä ”jäävänsä kiinni” liiasta asiakasmyönteisyydestä ja myötätunnosta.

Tähän yhteyteen liittyivät teesit

- Suomessa byrokraatia kitkee paikallisia tulkintoja.
- Sosiaalityöntekijä on eräänlainen normisovittaja. Normit (ohjeistus) voivat vaihdella jopa saman kunnan eri alueiden välillä.
- Työssään sosiaalityöntekijä koettaa sovittaa ja neuvotella yhteen ja mielekkääksi kokonaisuudeksi muun muassa omia, asiakkaansa ja organisaationsa normeja.

Työryhmän johtopäätös oli, että paikallisuus suomalaisessa sosiaalityössä ei ole mitenkään loppuun käsitelty asia, vaan keskustelua kannattaisi jatkaa. Viimeinen teesimme toteaa:

- Tärkeää on ihmisen lähtökohdan näkeminen. Tarpeen tullen sosiaalityöntekijällä tulee olla rohkeutta toimia myös normeista poiketen, jos hän kokee sen oikeaksi ja ihmistä auttavaksi.

Alueellisen sosiaalityön mahdollisuus, rajat ja käytännöt

RIIKKA KORKIAMÄKI JA SUVI KROK

Kunnallista sosiaalityötä määrittävinä kehitystrendeinä voidaan pitää sosiaali- ja terveydenalan hallinnollista yhdistymistä, monialaisten työryhmien syntymistä ja verkottumista, kehittämishankkeiden määrällistä kasvua ja monipuolistumista sekä yhteisöllistä työtettä (ks. Saarnio 2001, 48). Alueellisen sosiaalityön moninaiset käytännöt -työryhmässä keskityttiin näistä ”trendeistä” viimeiseen, alueperusteiseen yhteisölliseen sosiaalityöhön. Tämä artikkeli perustuu työryhmässä esitettyihin alustuksiin, jotka käsittelivät sosiaalista pääomaa lasten ja nuorten paikallisyhteisöissä (Riikka Korkiamäki), käytännön kokemuksia yhteisösosiaalityöstä (Mari Toivonen), lähiötupatoimintaa yksinhuoltajaäidin näkökulmasta (Suvi Krok), lastensuojelun sijoituksia alueittain pääkaupunkiseudulla (Annina Myllärniemi) sekä alueellisten palvelujen kehittämistä tilaajan, tuottajan ja osallistuvan asiakkaan näkökulmasta (Jukka Vinnurva).

Sosiaalinen pääoma ja alueellisen sosiaalityön mahdollisuudet

Vaikuttaa siltä, että alueellisen sosiaalityön tarkoittaessa 1980-luvulla lähinnä kunnallisten sosiaalipalvelujen hajauttamista asuinalueille (ks. Viirkorpi 1990) on vuosituhanen vaihteen alueellinen sosiaalityö palannut 1970-luvun yhdyskuntatyöstä periytyville juurilleen, yhteisöjen ylläpitämiseen ja aktivoimiseen kaupunginosien, kylien ja lähiöiden tasolla (ks. Roivainen 2002). Alueellinen sosiaalityö -käsitteen rinnalla rakenteellinen sosiaalityö, ekologinen tai ekososiaalinen sosiaalityö, yhteisösosiaalityö sekä lähiö- ja yhdyskuntatyö ovatkin viime vuosikymmenten aikana määrittäneet alueellista sosiaalityötä. Moninaisia nimikkeitä kantavaa alueellista sosiaalityötä yhdistävänä tekijänä voidaan kuitenkin pitää tavoitteenasettelua, jonka lähtökohtana ovat alueen asukkaiden voimavarat, asukkaiden tarpeet ja intressit sekä oman kunnan tai kaupungin sosiaalipolitiikka (ks. esimerkiksi Karisto 1997, Matties & Närhi 1998, Turtiainen 2000) Uutena alueellisen sosiaalityön haasteena on asuinalue- ja kuntarajat ylittävien, seudullisten sosiaalityön hankkeiden kehittäminen.

Alueellisen sosiaalityön tavoitteena on pidetty paitsi sosiaalisten resurssien tasapuolista jakautumista alueittain, myös yhteisöllisten verkostojen aktivoimista asiakkaiden kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin varmistamiseksi. Myös ihmisten keskinäiset sosiaaliset verkostot on alueellisessa sosiaalityössä nähty potentiaalisina hyvinvoinnin tuottajina. Asuinalueilla tai muissa paikallisissa yhteisöissä elävien sosiaalisten verkostojen on katsottu tuottavan sosiaalista pääomaa, joka inhimillisen ja taloudellisen pääoman ohella on nähty yhteisön jäsenten hyvinvointia edistävänä välineenä (esimerkiksi Ruuskanen 2002). Sosiaalinen tuki, kontrolli ja osallisuus yhteisöä ylläpitävistä käytännöistä ovat esimerkiksi lasten ja nuorten sosiaalista pääomaa tutkittaessa osoittautuneet mielialaongelmia, rikollisuutta ja sopeutumisvaikeuksia estäviksi tekijöiksi. Toisaalta sosiaalinen pääoma voi toimia myös negatiiviselta vaikuttavan ryhmäkäyttäytymisen oikeuttajana tai yhteisöllisen, ulkopuolelle sulkevan rajanvedon tuottajana ja vahvistajana. (Ellonen & Korkiamäki, tulossa.)

Sosiaalisen pääoman käsite ei kuitenkaan ole alueellisen sosiaalityön näkökulmasta

täysin ongelmaton. Käsitteen laaja-alaisuuden ja sitä selittävien teorioiden ristiriitaisuuden lisäksi sen talouspoliittisesti latautunut sävy vaikuttaa sosiaalityön näkökulmasta vieraalta. Myös muiden talousmaailman käsitteiden (tuotteistaminen, kilpailuttaminen, tilaaja-tuottaja -malli) sanellussa ajoittain sosiaalityönkin alueellisten kehittämishankkeiden sisältöä, tulevat ihmisten henkilökohtaiset kokemukset ja tarpeet toiminnan lähtökohtina ja kriteereinä helposti syrjäytetyiksi (vrt. Harrisin, Vabon ja Juhilan luennot Sosiaalityön tutkimuksen päivillä 3.4.2005).

Esimerkki alueellisen sosiaalityön käytännöistä: Kansalaistalo Mansikkapaikka

Viidesosa suomalaisista asuu lähiössä ja näistä puolet pääkaupunkiseudulla (Hurme 1991). Julkisessa keskustelussa lähiöt ovat 1970-luvulta lähtien määrittäneet ongelma-alueiksi, toiminnallisesti köyhiksi asuinympäristöiksi, joilla pyritään yksinomaan asumistarpeen tyydyttämiseen (Roivainen 1999, 56). 1990-luvun syrjäytymiskeskustelun myötä sosiaalisten ongelmien kasautuminen ja ylisukupolvinen syrjäytyminen – jopa slummiutumisen – on monesti nähty lähiöiden tulevaisuutta kuvaavina ilmiöinä. Lähiöiden on pelätty muuttuvan työväestön asuinalueista marginaaliryhmien asuinympäristöksi. (Piirainen 1993, Pehkonen 1998, Seppänen 2001.) Tähän julkisen keskustelun rakentamaan haasteeseen on pyritty vastaamaan moninaisin alueellisen sosiaalityön keinoin. Lähiöiden passivoitumista ja syrjäytymiskehitystä pyritään haastamaan muun muassa yhteisöllisin lähiötyön menetelmin. (Karisto 1997, 138-139; Karjalainen 2000, 131; Roivainen 1999, 126.)

Palveluiden kattavuus, läheisyys ja matalan kynnyksen politiikka määrittävät toimintaa esimerkiksi tamperelaisessa Kansalaistalo Mansikkapaikassa, jossa monipuolisin perhe-, päihde-, mielenterveys- ja verkostotyön keinoin pyritään edistämään asuinalueen viihtyisyyttä ja asukkaiden hyvinvointia. Kansalaistalo Mansikkapaikka on ikään kuin lähiön olohuone, jonne kuka tahansa on tervetullut. Mansikkapaikka edustaa kolmannen sektorin lähiötyötä, jonka asiakkaat eivät määrity syrjäytyneenä marginaalina vaan erilaisia elämäntilanteita edustavina ympäröivän asuinalueen asukkaina.

Myös Suvi Krokin haastattelemat, erään asuinalueen lähiötupatoimintaan osallistuvat vähävaraiset yksinhuoltajaäidit välttivät asioimista kunnallisessa sosiaalitoimistossa, mutta viihtyivät lähiötuvalla ja perhekerhoissa. Osaltaan tämä saattaa selittyä sillä, että lähiötuvan toiminta on epämuodollista ja halutessaan äidit voivat esiintyä jopa anonymisti ja tavata muita aikuisia. Perhekerhoissa vietetty aika merkitsee äideille lepoa ja irtiottoa arkisista rutiineista.

Alueellisen sosiaalityön haasteita: huostaanotot pääkaupunkiseudulla ja Monet-projekti

Lähiötyön, yhdyskuntatyön ja yhteisösosiaalityön keinoin pyritään varmistamaan asukkaiden ja asiakkaiden osallisuus sosiaalityön alueellisissa käytännöissä. Toimijuus, kokemuksellisuus, paikallisuus ja henkilökohtaisuus edustavat sellaista sosiaalityön ”pienimuotoisuutta”, jota saatavuuteen, saavutettavuuteen ja inhimilliseen kunnioitukseen tähtäävän alueellisen sosiaalityön tulee toiminnoiltaan edellyttää. Alueellisuudella toiminnan lähtökohtana on kuitenkin myös nurja puolensa. Sosiaalityön käytäntöjen alueittainen eriytyminen ja systemaattisen toimintakriteeristön puuttuminen saattavat aiheuttaa tilanteita, joissa esimerkiksi lastensuojelun sijoitukset toteutuvat eri tavoin riippuen siitä, millä alueella lapsi asuu.

Alueellisen sosiaalityön käsitteen alla yhdistyvät kunnallinen sosiaalityö ja kolmannen sektorin toimijat. Myös seudulliset sosiaalityön hankkeet rikkovat usein rajoja kuntasektorin ja järjestötoimijoiden välillä. Tällainen organisaatioiden rajoja ylittävä yhteistyö ilmenee usein haasteellisena erilaisiin toimintakulttuureihin tottuneille toimijoille. Ti-laaja-tuottaja -mallien vakiintumisen myötä yhteistyö eri sektoreiden kesken voimistuu. Toisaalta juuri alueelliset hankkeet voivat perustua hyvinkin luonnollisille alueiden sisäisille yhteistyökuvioille eri toimijoiden kesken. Esimerkiksi tamperelainen Monet-lähiöprojekti on rakentanut toimijaverkostoa, jossa asiakkaita osallistava kunnallinen yhdyskuntatyö on ankuroitunut yhdistysten ja seutukunnallisten kehittämishankkeiden toimintaan.

Alueellisen sosiaalityön organisatorisia rajoja rikkovat käytännöt konkretisoituvat niin Monet-projektin kuin Kansalaistalo Mansikkapaikan toiminnassa. Käytäntöjen ja mahdollisuuksien moninaisuus ilmenee myös asukkaiden, kuten yksinhuoltajaäitien, tyytyväisyytenä esimerkiksi lähiötupatoimintaan. Kokemukset innostavatkin panostamaan tähän sosiaalityön toimintakenttään, jonka kautta myös alueilla olevaa sosiaalista pääomaa voidaan hyödyntää. Toisaalta alueellisesti rajautuva toiminta ei aina palvele asiakkaan etua. Alueellisen sosiaalityön reunaehdot tulevat esiin esimerkiksi lasten huostaanotto-prosessien vaihtelevissa käytännöissä. Alueellinen sosiaalityö onkin nähtävä paitsi moninaisena, myös monimuotoisena käytäntönä.

Lähteet

- Ellonen, Noora & Korkiamäki, Riikka. Tulossa 2005. Sosiaalinen pääoma lasten ja nuorten hyvinvoinnin resurssina? Analyysi sosiaalinen pääoma -käsitteen käytöstä kansainvälisessä lapsuus- ja nuorisotutkimuksessa. Julkaistaan teoksessa Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 4. vuosikirja*.
- Hurme, Riitta. 1991. Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajanmäkeen. Suomen tiedeseura.
- Karisto, Antti. 1997. Kaupunkisomiaalityö tulee. Teoksessa Viialainen, R. & Maanitty, M. (toim.) ”Tehdä itsensä tarpeet-tomaksi” sosiaalityö 1990-luvulla. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportti 213.
- Karjalainen, Pekka. 2000. Tekemisen tilat ja osallistumisen areenat – lähiöprojekti työntekijöiden ja osallistujien silmin. Teoksessa Bäck, P. & Schulman, H. (toim.) *Kunnostusta ja kuntokävelyä, asiakastiloja ja aikamatkoja. Onnistuiko Helsingin lähiöprojekti? Helsingin kaupungin tietokonekeskus tutkimuksia 2000:4*.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati. 1998. Eheyttämistä, analyttistä ja poliittisuutta – ekososiaalinen lähestymistapa sosiaalityössä. Teoksessa Matthies, A. ym. (toim.) *Ekososiaalisia oivalluksia sosiaalityön arjesta. Jyväskylän yliopisto*.
- Pehkoinen, Kyösti. 1998. Poliittikkaa urbaanissa lähiössä. SoPhi Jyväskylän yliopisto.
- Piirainen, Timo. 1993. Vuokra-asuminen ja sosiaaliset ongelmat. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, tutkimuksia 24.
- Roivainen, Irene. 1999. Sokerinpala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimus 2.
- Roivainen, Irene. 2002. Marginaalisuus ja sosiaalityö yhteisöissä. Yhteisöllinen ajattelu ja sosiaalityö. Teoksessa Juhila, K. ym. (toim.) *marginallit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 217–232*.
- Ruuskanen, Petri (toim.). 2002. Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Saarnio, Tuula. 2001. Yhteisö, yhteisöllisyys ja yhteistyö. Teoksessa Keränen ym.: *Sosiaalialan työn uudet ulottuvuudet. Helsinki: Tammi, 48–80*.
- Seppänen, Marjaana. 2001. Liipolan Onni. Asuinalueen sosiaalinen kehitys ja erilaistuminen ja merkitys asukkaille. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Turtainen, Pirjo. 2000. Alueellinen toiminta ja lapsiperheiden hyvinvointi. Teoksessa Bäck, P. & Schulman, H. (toim.) *Kunnostusta ja kuntokävelyä, asiakastiloja ja aikamatkoja. Onnistuiko Helsingin lähiöprojekti? Helsingin kaupungin tietokonekeskus tutkimuksia 2000:4*.
- Turtainen, Pirjo. 2003. Lähiöprojektien perhetyö: alueellista työtä lapsiperheiden hyväksi. Teoksessa Kopomaa, T. (toim.) *Kohti kaupunkisomiaalityötä – haasteena tasapainoinen kaupunki. Helsinki: Palmenia-kustannus, 213–227*.
- Viirkorpi, Paavo (1990) *Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet. Sosiaalihuollituksen julkaisu 17/1990. Helsinki.*

Sosiaalityön oikeudellistuminen?

JOHANNA KORPINEN JA TUULA TÄHKÄ

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on käydä läpi työryhmämme kirjaamia teesejä sosiaalityön oikeudellistumisesta ja esitellä sitä keskustelua, jota työryhmässä käytiin. Työryhmässä pitivät esityksiä Tampereen kaupungin sosiaalityöntekijä Tuula Tähkä, Tampereen kaupungin sosiaalitoimen lakimies varatuomari Vuokko Ylinen, Helsingin yliopiston lehtori Päivi Sinko, tutkija Johanna Korpinen Tampereen yliopistosta sekä tutkija Riitta Peltonen Jyväskylän yliopistosta.

Sosiaalityön oikeudellistuminen on aihe, josta virisi keskustelua Suomessa 1990-luvulla ja joka edelleen on ajankohtainen ja tärkeä. Kansainväliset sopimukset ja uuden perustuslain voimaantulo ovat edellyttäneet tarkistuksia muuhun lainsäädäntöön ja joidenkin uusien lakien säätämiseen. Perus- ja ihmisoikeusmyönteinen ajattelu on vahvistunut ja ihmisoikeussopimuksia vastaava sääntely on siirtynyt kansalliseen lainsäädäntöön. Esimerkiksi laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista korostaa asiakkaan osallistumista ja itsemääräämisoikeutta sosiaalihuollon asiakkaana. Ensimmäinen teesimme 'uudistunut lainsäädäntö korostaa asiakkaan oikeuksia' kuvaa tätä 1990-luvulta alkanutta kehitystä. Oikeudellistumiskehitys ei ole vain sosiaalialaa koskettava aihe, vaan se liittyy laajemminkin suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen.

Sosiaalityössä asiakkaan asema ja tietoisuus omista oikeuksistaan on tämän seurauksena parantunut, mitä työryhmässä pidettiin monella tapaa myönteisenä asiana. Se estää viranomaisen mielivallan käytön ja velvoittaa työntekijää entistä avoimempaan työskentelyyn yhdessä asiakkaan kanssa. Asiakkailta on aikaisempaa paremmat mahdollisuudet saada äänensä kuuluviin myös valitustilanteissa. Toisaalta kehityksellä nähtiin olevan myös negatiivisia vaikutuksia. Tuula Tähkä on omassa työssään havainnut asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisen vuorovaikutuksen muuttuneen. Asioita perustellaan nykyisin entistä useammin puolin ja toisin lain kautta, mikä muuttaa myös sosiaalityöntekijän kieltä ja puhetapaa. Omaa puhetta tulee hänen mukaansa tarkkailtua aikaisempaa enemmän, koska asiakkaat ovat entistä tietoisempia oikeuksistaan. Asiakkaat tekevät muistutuksia ja kanteluita aikaisempaa enemmän. Asiakkaat saattavat myös kerätä näyttöä nauhoittamalla tapaamisia sekä pyytämällä asianajajan niihin mukaan.

Oikeudellistuminen on hyvä haaste sosiaalityölle

Vaikka oikeudellistumiseen liittyy monia huolestuttaviakin piirteitä, oikeudellistuminen nähtiin myönteisenä haasteena sosiaalityölle ja sen omalle asiantuntijuudelle. Riittävä laintuntemus antaa tilaa epävarmuuden hyväksymiselle osana sosiaalityötä ja omaa asiantuntijuutta. Nykyisen kaltainen puitelainsäädäntö ei anna yksityiskohtaista ohjeistusta toiminnalle, se ei mallinna eikä ratkaise tilanteita Sinko totesi. Tämä tulee esiin myös Riitta Peltosen tutkimuksessa, joka käsittelee sosiaalityöntekijöiden roolia neuvotella ja myös vahvistaa lapsen asumisesta, huollosta ja tapaamisoikeudesta laadittuja sopimuksia avotai avioeron jälkeen. Kansainvälisestikin ainutlaatuinen järjestelmä korostaa sosiaalityön suurta harkintavaltaa, vaikka toisaalta sosiaalityöntekijöitä on myös ohjeistettu entistä yksityiskohtaisempien tapaamissopimusten laadintaan ja päätöksen täytäntöönpanokelpoisuus asettaa omat ehtonsa sopimusten sisällöille.

Työryhmässä käyty keskustelu sosiaalityön asiantuntijuudesta ja oman osaamisen vahvistamisesta nostivat myös lainsäädäntöön liittyvän koulutuksen yhdeksi keskeiseksi teemaksi. Toinen teesimme kuuluukin: 'Lisäkoulutus lainsäädännöstä vahvistaa sosiaalityön omaa asiantuntijuutta'. Lisäkoulutusta lainsäädännöstä toivottiin sekä opiskelijoille, että jo kentällä toimiville sosiaalityöntekijöille. Riittävä laintuntemus antaa varmuutta sosiaalityöntekijöille toimia sekä tehdä ja perustella ratkaisuja. Keskusteluissa kävi ilmi, että sosiaalityötä opettavien yliopistojen välillä on suuria eroja sen suhteen kuinka paljon sosiaalioikeudellisia opintoja tutkintoon kuuluu. Ongelmalliseksi koettiin myös se, että Suomessa on vähän kouluttajia, joilla on sekä sosiaalityön substanssiosaamista että lain tuntemusta.

Näyttöön perustuva tieto on sosiaalityöstä puhuttaessa varsin abstrakti käsite. Näytön kerääminen puheessa kuvataan usein vaivalloisena, uuvuttavana ja aikaa vievänä toimintana. Väite siitä, että ”näytön etsiminen vie aikaa muulta lastensuojelutyöltä” sai aivan uudenlaisen merkityksen kun näytön paikalle vaihtoi lapsen edun käsitteen, kuten Vuokko Ylinen esityksessään teki. Sosiaalityön osaamisen ydintä Ylisen mukaan olisikin nimenomaan normaalin lapsuuden määrittäminen ja lasta vaarantavien tekijöiden esiin nostaminen. Ylinen myös korosti sitä, että sosiaalityöntekijöiden tulisi luottaa omaan asiantuntemukseensa ja suhtautua asianajajiin kuten kehen tahansa muuhun ammattiryhmään, jonka kanssa tehdään yhteistyötä. Mikäli sosiaalityössä jäädytään puolustuskannalle asiakas alkaa määrittää sosiaalityötä eikä päinvastoin. Kolmas teesi 'oikeudellistuminen ei uhka vaan myönteinen haaste ja sosiaalityön sisältöä vahvistava asia' kuvaakin varsin kattavasti työryhmässä käytyjä keskusteluja.

'Dokumentointi luontevaksi osaksi arkista sosiaalityötä' oli työryhmämme neljäs teesi. Dokumentointi vie tällä hetkellä huomattavan osan työntekijöiden työajasta. Sosiaalityöntekijän tulkintojen ja faktojen välinen suhde asiakirjoissa herätti kysymyksiä siitä, miten sosiaalityöntekijän oma äänen tulisi näkyä asiakirjoissa. Sosiaalityöntekijöiden kirjaukset asiakirjoihin ovat oleellinen keino kuvata tehtyjä toimenpiteitä ja asiakkuutta. Ne toimivat sekä asiakkaan että sosiaalityöntekijän oikeusturvana. Toisaalta dokumentointiin sisältyy riski siitä, että asiakas riitauttaa asiakirjoihin kirjattuja tulkintoja ja näkemyksiä asiasta. Asiakkaat voivat jopa vaatia muutettavaksi kirjauksia heidän haluamaansa muotoon. Usein kuitenkin unohtuu se, että sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien roolit valitustilanteessa ovat erilaisia. Vanhempien rooli on kyseenalaistaa sosiaalityöntekijöiden tulkintoja ja esittää jotakin sellaista näyttöä, joka kumoaisi sosiaalilautakunnan edustajien näkemykset ja vahvistaisi omaa tulkintaa asiassa kuten Johanna Korpinen esitti. Kaksi erilaista tarinaa menneisyydestä ikään kuin kilpailevat keskenään ja sosiaalityöntekijöiden kirjaamiset voidaan tulkita oikeiksi siitä huolimatta, että toinen osapuoli ne riitauttaisi.

Jos asiakirjoihin kirjaaminen on luonteva osa arkista sosiaalityötä, asiakirjat palvelevat sekä sosiaalityöntekijää että asiakasta ja tekevät työstä läpinäkyvämmän. Käytyä keskustelua voisi tulkita niin, että sosiaalityön ääntä kaivataan asiakirjoihin nyt takaisin. Asiantuntijalausuntoihin viittaamisen kuitenkin todettiin lisääntyneen, mikä johtuu siitä, että asiakkaat ovat usein moniongelmaisia. Asiantuntijan lausunnolla halutaan varmistaa oikea ratkaisu asiassa. Tämä kuitenkin herätti keskustelua siitä missä tilanteissa lausuntoja tulisi hakea ja koska taas sosiaalityöntekijän tulisi luottaa omaan näkemykseensä. Lopullisen tulkinnan asiasta tekee kuitenkin sosiaalityöntekijä, mikä korostaa sosiaalityöntekijöiden osaamista ja ammattitaitoa. Työryhmän keskeiseksi viestiksi jäi ajatus siitä, että hyvällä sosiaalityön substanssiosaamisella ja riittävällä laintuntemuksella voidaan tehdä entistä parempaa sosiaalityötä.

Gerontologinen sosiaalityö osana vanhustyötä

MARJAANA SEPPÄNEN, AIRI PILKAMA, SATU YLINEN

Vaikka sosiaalityöllä on aina ollut tietty paikkansa vanhojen ihmisten tukemisessa, eivät gerontologisen sosiaalityön sisältö ja sen tehtävät vanhustyön kentässä ole selkeitä. Tällä hetkellä ilmassa on monia gerontologiseen sosiaalityöhön liittyviä kysymyksiä: mitä se on, mitä se olisi parhaimmillaan, kuka ja millaisen koulutuksen saanut ihminen olisi paras vanhusten tukemisen osaamisen asiantuntija jne.

Näiden ammattilaisten osaamiseen ja asiantuntijuuteen liittyvien kysymysten rinnalla ilmassa on kysymyksiä siitä, missä vanhan ihmisen on paras elää elämäänsä: kenen hoitamana ja huolen pitämänä, omassa kodissako ja kuinka pitkään, missä oman kodin jälkeen jne. Keskustelua käydään myös siitä, miten vanhusten tukemiseen liittyvä sosiaalityö saataisiin kiinnostavaksi ja halutuksi työalueeksi nuorten sosiaalityötä opiskelevien ja siihen valmistuvien sosiaalityöntekijöiden parissa ja miten jo gerontologista sosiaalityötä tekevien täydennyskoulutusta tulisi kehittää.

Edelleen ilmassa liikkuvat kysymykset siitä, miten gerontologiseen sosiaalityöhön liittyvää yliopistollista opetusta lisättäisiin ja vakiinnutettaisiin osaksi kaikkien yliopistojen sosiaalityön koulutusta. Vain lisäämällä tutkintorakenteisiin sisältyvää gerontologiseen sosiaalityöhön liittyvää koulutusta on mahdollista lisätä sosiaalityön ja vanhuuden elämänvaiheen yhdistävää tutkimusta.

Paneelikeskustelu gerontologisen sosiaalityön lähtökohdista

Paneelikeskusteluun osallistuivat Teppo Kröger (pj), Silva Tedre, Raija Väisänen, Sari Rissanen sekä Kari Salonen. Panelistit saivat puheenjohtajalta etukäteen evästyksen paneelin teemaan:

Suomalaisen sosiaalityön keskiössä on lapsiperheiden parissa tehtävä työ. Tämä näkyy niin sosiaalityön henkilöresurssien kohdentamisessa, tutkimuksen teemoissa, koulutuksen sisällöissä kuin opiskelijoiden kiinnostuksessakin. Lapsiperhetyötä väheksymättä on kuitenkin syytä kysyä, miksi sosiaalityön koulutus, tutkimus ja käytännöt ovat jättäneet huomattavasti vähemmälle huomiolle toisen suuren ja jatkuvasti kasvavan ikäryhmän, vanhusväestön. Monissa muissa maissa gerontologinen sosiaalityö on saavuttanut arvostetun erikoisalueen aseman sosiaalityön sisällä, mutta suomalainen sosiaalityö näyttää hylkivän vanhojen ihmisten parissa tehtävää työtä. Miksi? Mistä kiinnostuksen puute kertoo? Tarvitaanko Suomessa gerontologista sosiaalityötä? Mihin sitä tarvitaan? Millaista gerontologisen sosiaalityön tutkimusta tarvitaan?

Käydyssä keskustelussa tuli esille muun muassa seuraavia näkökohtia:

Gerontologisen sosiaalityön lähtökohdat

Gerontologinen sosiaalityö sijoittuu eri tieteenalojen rajapintaan. Se on myös osa vanhustyön eri ammattien muodostamaa kokonaisuutta. Voidaankin pohtia, missä suhteessa gerontologinen sosiaalityö on erilainen kuin muut vanhustyön ammatit. Olennaista siinä on ymmärtää vanhenemisen yhteiskunnallinen konteksti ja tunnistaa vanhuuden kehitys-

tehtävät. Kysymystä voi tarkastella myös sosiaalityön sisältä nousevien perustelujen kautta ja kysyä minkälainen itseymmärrys/teoreettinen lähtökohta gerontologisella sosiaalityöllä on, mikä on sen menetelmäteoreettinen lähtökohta ja minkälaisessa kulttuurissa gerontologinen sosiaalityö toimii.

Vanhustyön kentällä käydään keskustelua ja määrittelyprosesseja myös siitä, mitä on gerontologinen sosiaalipalvelutyö. Se sijoittuu jonnekin hoivatyön ja sosiaalityön välimaastoon, mutta sen paikka ei ole täysin selvä.

Olennaista gerontologisessa sosiaalityössä on aikaulottuvuus. Sillä ei tarkoiteta vain menneiden tapahtumien pohtimista, vaan menneisyyden merkityksen hakemista. Menneisyyden merkitys tulee siitä, että se toimii pohjana nykyisyyden ymmärtämiselle ja tulevaisuuteen katsomiselle. Tulevaisuusnäkökulma tulisikin tuoda nykyistä vahvemmin vanhustyöhön. Yhtenä käytännön esimerkkinä tästä tulevaisuuteen suuntautumisesta ja tulevaisuudesta huolehtimisesta toimivat riittävän aikaisessa vaiheessa vanhusten luo tehdyt ehkäisevät kotikäynnit.

Gerontologisen sosiaalityön tieto ja suhde arkeen ja ruumiillisuuteen

Gerontologisen sosiaalityön tietopohjaan kuuluvat myös tieto arkisista asioista ja tieto kodista. Sosiaalityöntekijän muodostama kokonaiskuva jokapäiväiseen elämään liittyvistä kysymyksistä ja tämän kokonaiskuvan pohjalle rakentuvan tiedon asettaminen laajempaan kontekstiin on tärkeää esimerkiksi silloin, kun tehdään vanhuksen asumista koskevia päätöksiä.

Sosiaalityön teorioista puuttuu ruumis, vaikka ruumis ja sen tarpeet ovat lähtökohdina arkiselle avulle. Mielenkiintoinen kysymys on tieto jokapäiväiseen hoivaan liittyvistä kysymyksistä. Tietoperusta hoivassa ei perustu millekään tieteenalalle, mutta se ei ole myöskään jokamiehen tietoa. Se ei sisälly kenenkään ammatillisiin itsemääräämisintresseihin. Toisaalta ammatit kamppailevat siitä mikä tieto on tärkeää. Ammattien liikkeessä tietynlaiset tiedot suljetaan ulos, ja liike tapahtuu kaikkialla hierarkiassa.

Vanhuteen liitetty avuttomuus ja auttaminen näyttäytyvät pääasiassa ongelmana. Tämä on suuri haaste gerontologiselle sosiaalityölle. Gerontologisessa sosiaalityössä, kuten kaikessa vanhustyössä, arjelle on annettava arvo. On ymmärrettävä, että arki on muutakin kuin sairauden poissaoloa.

Gerontologisen sosiaalityön tarve ja asema kuntaorganisaatiossa

Sosiaalityön fokuoitumisen tulisi heijastaa ikääntyvän väestön osuuden kasvua, mutta niin ei ole ainakaan vielä tapahtunut. Tällä hetkellä painopiste on lastensuojelussa ja sen kehittämisessä. Gerontologisen sosiaalityön asema ei ole vakiintunut, sen puolesta joutuu edelleenkin taistelemaan. Tällainen jatkuva taistelu asemasta leimaa sosiaalityöntekijän työtä. Pahinta on, että myös oman ammattikunnan sisällä vanhustyö on halveksittua.

Mielenkiintoinen kysymys on se, mitä merkitsee laajenevan väestöryhmän sulkeminen ulos vanhuspalveluista. Sitä ei ole juurikaan eksplisiittisesti pohdittu. Vanhustyössä sosiaalialan näkökulma jää asiakastasoiseksi näkökulmaksi. Näkökulma pitäisi saada mukaan myös päätöksentekoon. Olennaista lähivuosina onkin se, minkä roolin sosiaalityö ottaa sosiaali- ja terveydenhuollon kentässä. Sen pitäisi ottaa vaikuttajan rooli sekä asiakastasolla että niin sanotussa johtavassa portaassa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon suhde pitäisi puhua auki. Pitäisi myös kysyä, mistä johtuu sosiaalisen ”katoamistempu”? Voiko sen selittää pelkästään medikalisaatiolla?

Terveydenhuollon ja sosiaalihuollon vuoropuhelussa tulisi valtakamppailun sijaan nostaa esille se myönteinen vire, joka syntyy niiden samanlaisuudesta. Näin vanhustyöhön voitaisiin pyrkiä rakentamaan yhteisiä työkaluja.

Gerontologisen sosiaalityön koulutus

Sekä ammattikorkeakoulussa että yliopistossa ongelmana on se, ettei vanhustyö houkuttele opiskelijoita. On tärkeää pohtia miksi näin on: voisiko osasyynä olla pelko omaa tulevaisuutta kohtaan? Tärkeää on myös pohtia sitä, mikä on gerontologisessa sosiaalityössä olevien henkilökohtainen kompetenssi tai erityisyys. Se ei aina ole koulutuksen avulla annettavissa. Alan houkuttelevuuden lisäämiseksi gerontologisen sosiaalityön statusta ja gerontologista sosiaalityötä tekevien ammatti-identiteettiä tulisi vahvistaa.

Korkea-asteen koulutuksessa tulisi olla yhteistä tietopohjaa sosiaali- ja terveydenhuollosta. Nykyisin sosiaali- ja terveysala eriytetään liiankin tehokkaasti toisistaan.

Jotta edellä todettu sosiaalisen katoamistempua ei jatkossa tapahtuisi, olisi tärkeää pohtia, miten ammattikorkeakoulut ja yliopistot voisivat olla enemmän vuoropuhelussa puolustamassa sosiaalista näkökulmaa vanhuspalveluissa.

Gerontologisen sosiaalityön tutkimuksen kysymykset

Vaikka gerontologisen sosiaalityön tutkimusta tehdään, on sitä olemassa toistaiseksi hyvin vähän. Tutkimuksen kohteeksi olisi tärkeää ottaa muun muassa seuraavia kysymyksiä:

- Gerontologisen sosiaalityön asema kuntaorganisaatiossa ja rooli käytännön työssä (esimerkiksi SAS-ryhmä)
- Jokapäiväisen elämän empiirinen tutkimus
- Riippuvuuden/riippumattomuuden kysymykset
- Hyvinvointiteknologiaan liittyvät eettiset kysymykset
- Kuoleman läheisyyden merkitykset.

Terveyssosiaalityöntekijöiden suhde tietoon

JOHANNA BJÖRKENHEIM

Useiden kansainvälisten tutkimusten mukaan sosiaalityöstä puuttuu yhtenäinen ja ajan tasalla oleva tietoperusta. Sosiaalityöntekijöiden on väitetty jokapäiväisessä työssään käyttävän tutkimustietoa hyvin rajallisesti. (Esimerkiksi Bergmark & Lundström 2000; Mullen & Bacon 2004; Vass 1996.) Toisaalta on myös osoitettu, että sosiaalityöntekijät kokevat tarvitsevansa uutta tietoa, mutta eivät välttämättä siinä muodossa kuin tutkijat ja tieteellinen tutkimus sitä tuottavat (Nordlander & Blom 2002). Tarkastelen tässä artikkelissa suomalaisten terveyssosiaalityöntekijöiden suhdetta tietoon ”Konstikas sosiaalityö”-tutkimushankkeen kyselytutkimusaineiston ja erillisen terveyssosiaalityöntekijöiden fokusryhmähaastatteluaineiston perusteella. Ammattitaidon kehittymisen ja ylläpitämisen sekä tiedon hankkimisen suhteen terveyssosiaalityössä on osittain huomattavia eroja verrattuna sosiaalitoimistojen sosiaalityöhön. Käytän suhteellisen uutta ’terveyssosiaalityö’-termiä, joka kattaa kaikki terveyden ja kuntoutuksen parissa työskentelevät sosiaalityöntekijät (Terveyssosiaalityöntekijät ry 2005).

Terveyssosiaalityön, kuten muunkin sosiaalityön, yhteiskunnallinen toimintaympäristö on muuttunut huomattavasti 1990-luvun taloudellisen laman myötä. Julkisen talouden rahoitusvaikeudet sekä yhteiskunnan ja sen eri väestöryhmien kehitys asettavat uusia haasteita koko terveydenhuollolle ja myös terveyssosiaalityölle. Haasteita ovat muun muassa väestön ikääntyminen, palvelurakenteen muutos laitoksista avopalveluihin, julkisen palvelutuotannon supistaminen ja uusien palveluntuottajien ilmaantuminen, vapaaehtoisen ja omaisten käyttö palvelujen antajina ja lisäresursseina, kulttuuriset muutokset, lisääntyneet arvioinnin vaatimukset, juridiset ja eettiset kysymykset yms. Lisäksi eri väestöryhmien välisten terveydellisten erojen on todettu viime vuosina lisääntyneen (Kansallisen terveydenhuollon... 2004, 15).

Miten terveyssosiaalityö vastaa ja pystyy tulevaisuudessa vastaamaan näihin haasteisiin? Muuttuvatko terveyssosiaalityön tehtävät ja jos, niin miten? Onko terveyssosiaalityötä määriteltävä uudelleen nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa? Jos on, niin mitä tietoa ja osaamista se tulee edellyttämään? Mikä on terveyssosiaalityöntekijöiden suhde tietoon ja sen käyttämiseen? Tässä yhteydessä tarkastelen terveyssosiaalityöntekijöiden suhdetta tietoon kahden kysymysten kautta:

- Miten terveyssosiaalityöntekijät hankkivat ja ylläpitävät ammatillista osaamistaan?
- Mikä on terveyssosiaalityöntekijöiden näkemys tiedosta ja tutkimuksesta?

Tutkimukseni on osa laajempaa ns. ”Konstikas sosiaalityö”-tutkimushanketta, joka tutkii ammatillisen tiedontuotannon, innovaatioiden ja asiantuntijuuden mekanismeja, rakenteita ja käytäntöjä suomalaisessa sosiaalityössä (Karvinen-Niinikoski et al). Oma kyselyaineistoni perustuu hankkeessa suoritettuun laajempaan kyselytutkimukseen. Kysely toteutettiin yhteistyössä ammattijärjestö Talentian kanssa syksyllä 2003 ja se lähetettiin 1 582 Talentian sosiaalityöntekijäjäsenelle. Vastauksia saatiin 716 eli vastausprosentti oli 45,26 %. Matalahkosta vastausprosentista huolimatta tuloksia pidetään suhteellisen luotettavina, koska katoanalyysin mukaan vastaajat eivät taustatietojen suhteen olennaisesti

poikkea perusjoukosta. Vastaajista 124 ilmoitti toimivansa julkisessa terveydenhuollossa ja 6 muussa terveydenhuollossa; psykiatriassa ja somaattisessa terveydenhuollossa toimivia oli suurin piirtein yhtä paljon. Terveyssozialityön erityispiirteiden esille saamiseksi olen omassa tutkimuksessani verrannut näiden yhteensä 130 (18 % kaikista vastaajista) terveystyöntekijän vastauksia sosiaalitoimistoissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden vastauksiin, joita oli 339 (47 % kaikista vastaajista). Syksyllä 2002 tehtyyn fokusryhmähaastatteluun osallistui seitsemän somaattisessa hoidossa työskentelevää saman sairaalan terveystyöntekijää.

Ryhmänä terveystyöntekijät ovat hieman vanhempia kuin sosiaalitoimistoissa toimivat kollegansa: keski-ikä aineistossa on 47,5 vuotta. Terveystyöntekijät ovat akateemisesti hieman vähemmän koulutettuja: lähes 50 %:lla on sosiaalihuoltajan tai Svenska social- och kommunalhögskolanin valtiotieteiden kandidaatti -tutkinto ja noin 20 %:lla on maisterin tutkinto. He ovat myös toimineet pidemmän aikaa nykyisessä työssään ja myös sosiaalityössä yleensä, mikä on luonnollista ottaen huomioon heidän korkeampi ikänsä.

Ammatillisen osaamisen kehittyminen

Ammattitaitonsa ja osaamisensa terveystyöntekijät katsovat kehittyneen ensisijaisesti työkokemuksen kautta (93,8 %). Toiseksi tärkein tekijä niiden kehittämisessä on elämäkokemus (73,6 %) ja vasta kolmanneksi tärkeimpänä tekijänä pidetään koulutusta: ammatillinen peruskoulutus (54,6 %), täydennyskoulutus (50,4 %) ja omatoiminen opiskelu (48,4 %). Kolmen tärkeimmän tekijän järjestys on sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöillä sama. Terveystyöntekijät pitävät työnohjausta, omatoimista opiskelua ja työpaikan järjestämää sisäistä koulutusta huomattavasti tärkeämpänä oman ammattitaidon ja osaamisen kehittämisen välineenä kuin sosiaalitoimistoissa työskentelevät kollegansa. Sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöille ovat puolestaan esimiehiltä opitut työtavat ja valmiudet sekä näiltä saatu palaute ja tuki huomattavasti tärkeämpiä kuin terveystyöntekijöille. Erot johtunevat toimintaympäristöjen erilaisuudesta. Terveystyöntekijät työskentelevät useammin yksin oman ammattiryhmänsä edustajana ja yhteistyössä muiden ammattiryhmien kanssa, mikä oletettavasti tuottaa enemmän paineita omaa ammatti-identiteettiä kohtaan. Koetaan tarpeellisuutta hakea tukea oman ammatillisuuden vahvistamiseen ja tätä tukea haetaan useammin opiskelusta ja työnohjauksesta kuin esimieheltä. Terveydenhuollossa esimies on usein fyysisesti etäämpänä ja/tai hän on aivan eri ammattiryhmän edustaja (lääkäri, ylihoitaja tms.).

Työn rasittavuutta koskevien kysymysten vastauksista ilmenee, että terveystyöntekijät eivät koe työtään aivan yhtä kiireiseksi, eivätkä ole yhtä valmiita vaihtamaan työpaikkaa kuin sosiaalitoimistoissa työskentelevät kollegansa. He eivät myöskään koe yhtä suuressa määrin, että ajan puute olisi esteenä työn kehittämiseksi tai että he eivät ehtisi riittävästi perehtyä asioihin, joita terveystyöntekijöissä ratkotaan. Toinen asia on käytetäänkö väljempää aikaa työn kehittämiseen ja toisaalta minkälaisia edellytyksiä työn kehittämiseen on. Mitä taas tulee siihen, onko terveystyöntekijöissä riittävästi aikaa perehtyä asioihin, joita työssä ratkaistaan, niin tehtävien vaativuus on terveystyöntekijöissä laadullisesti erilaista kuin päätösvaltaa käyttävässä sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöissä. Terveystyöntekijöissä vaikeiden asioiden ratkominen ei välttämättä riipu perehtymiseen käytettävissä olevasta ajasta vaan aikaa tarvitaan muuhun, esimerkiksi asioiden työstämiseen asiakkaiden kanssa.

Suhde tietoon

Mitä terveystieteissä sitten pidetään ”tietona”? Fokusryhmässä tietona pidettiin esimerkiksi sitä, mitä opitaan sosiaalityön peruskoulutuksessa ja muussa koulutuksessa. Tieto on myös sitä, että tietää, miten yhteiskunta toimii ja minkälaisia ovat yksilöiden ja perheiden sosiaaliset olot. Tieto on sosiaalityön teoriaa, käsitteitä, terminologiaa, sosiaalityön menetelmiä ja lainsäädäntöä, mutta myös vuorovaikutustaitoja ja räätälöityjen ratkaisujen tekemistä yhdessä asiakkaiden kanssa. Tieto on tehtävien rajaamisen taitoa ja oman ammatillisuuden tiedostamista suhteessa muiden ammattiryhmien tietoon. Myös tietojen hankkiminen ja prosessoiminen on tärkeää tietoa. Sekä näyttöön perustuvaa että hiljaista tietoa pidetään tärkeänä.

Terveystieteiden tiedonhankintatavat eroavat sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden tiedonhankintatavoista. Sosiaalitoimistojen sosiaalityössä esimiehillä ja työtovereilla on tärkeä rooli tiedon hankkimisessa. Terveystieteiden tiedonhankintatavat näyttävät hakevan tietoa itsenäisemmin. He ottavat useammin yhteyttä eri viranomaisiin sekä etsivät useammin tietoa internetistä tai ammattikirjallisuudesta ja -lehdistä. He käyttävät tiedon hankkimiseen myös terveystieteiden omaa sähköpostilistaa. Ongelmien ratkaisemisessa molemmat ryhmät katsovat pystyvänsä ratkaisemaan vaikeampia ongelmia keskustelemalla työtovereiden kanssa kuin vain yksin toimiessa olisi mahdollista.

Suhde tutkimukseen

Terveystieteiden tiedonhankintatavojen käyttö ja asenteet tutkimusta kohtaan näyttää oman tutkimuksen perusteella eroavan sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöistä. Terveystieteiden tiedonhankintatavojen avulla näyttää olevan myönteisempi suhtautuminen tutkimukseen, mikä saattaa selittyä heidän erilaisesta toimintaympäristöstään; terveydenhuollossa tieteellistä tutkimusta tekevät monet muutkin ammattiryhmät kuin sosiaalityöntekijät, erityisesti lääkärit, mutta myös esimerkiksi sairaanhoitajat ja psykologit. Fokusryhmän osallistujien mielestä sosiaalityötä koskevaa tietoa ja tutkimusta on jo olemassa, mutta terveystieteiden tiedonhankintatavojen avulla relevanttia tutkimusta ei ole vielä riittävästi. Tutkimuksen hyödyllisyyttä omaan työhön epäiltiin jonkin verran. Edellisen lisäksi todettiin myös, että terveystieteiden tiedonhankintatavojen avulla tarvitaan enemmän ”kovaa faktaa” esiteltäväksi muille ammattiryhmille esimerkiksi siitä, miten palvelujen leikkaukset vaikuttavat eri asiakasryhmiin. Terveystieteiden tiedonhankintatavojen avulla relevanttia tutkimusta tarvitaan tueksi asiakkaiden ja asiakasryhmien puolesta puhumisessa niin moniammatillisissa tiimeissä kuin toisille viranomaisille tai yhteiskunnassa laajemminkin. Lisäksi tutkimustietoa tarvitaan siitä, miten omaa asiakastyötä voisi kehittää.

Terveystieteiden tiedonhankintatavojen avulla toivovat tutkijoilta enemmän aktiivisuutta tutkimustiedon levittämisessä ja myös lyhyempiä ja selkeämmin kirjoitettuja tutkimusraportteja. Sosiaalityöntekijöiden omaa tutkimustoimintaa pidetään ammatin statuksen nostamisen tärkeänä keinona. Omaa tutkimustoimintaa rajoittavat muun muassa vähäiset tutkimukseen kohdennetut ajalliset ja taloudelliset voimavarat, tutkimusmenetelmien hallinnan puute sekä yliopistojen ja osaamiskeskusten riittämätön tuki. Terveystieteiden tiedonhankintatavojen avulla pitävät yhteistyötä yliopistojen kanssa tärkeänä.

Itsenäistä ajattelua pidetään yleensä autonomisen asiantuntijan yhtenä tuntomerkkinä. Siihen nähden sosiaalityöntekijöiden yleinen pyrkimys (n. 85 %), toimintaympäristöstä riippumatta, pitäytyä sääntöjen noudattamisessa voi tuntua hieman huolestuttavalta. Tämä pyrkimys saattaa kuitenkin osoittaa vahvaa tietoisuutta potilaiden ja asiakkaiden oikeuksista sekä lainsäädännön merkityksestä yleensä.

Lopuksi

Useat erot terveystyöväestön ja sosiaalitoimistojen sosiaalityön välillä johtuvat mitä todennäköisimmin työympäristöjen erilaisuudesta. Terveystyöväestö ja sen edellytykset ovat erilaisia kuin sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden. Tutkimustulosten mukaan terveystyöväestöntekijät arvostavat tietoa ja kokevat tarvitsevansa uutta tietoa työssään. He ovat kiinnostuneita opiskelusta ja toivovat enemmän yhteistyötä yliopistojen kanssa. He odottavat sosiaalialan osaamiskeskusilta enemmän tukea teorian ja käytännön yhdistämisessä. Lisäksi he toivovat tutkimustiedon olevan nykyistä helpommin saatavilla. Ennen kuin tutkimustuloksia voidaan soveltaa refleksiiviseen sosiaalityöhön, sosiaalityöntekijöiden on kuitenkin itse prosessoitava ja arvioitava niitä. Koska sosiaalityöntekijät ovat tottuneita prosessoimaan ajatuksiaan muiden ammattilaisten kanssa, uusien tutkimustulosten prosessointi voisi tapahtua esimerkiksi erityyppisissä opintopiireissä. Tutkimukseni perusteella voin todeta, että monet terveystyöväestöntekijät ovat hyvin sitoutuneita työhönsä, jota he pitävät haasteellisena ja tarpeellisena. He kokevat tarvitsevansa uutta tietoa ja haluaisivat enemmän tukea uuden tiedon tuottamiseen ja työnsä kehittämiseen.

Kirjallisuus

- Bergmark, Åke & Lundström, Tommy (2000) *Kunskaper och kunskapssyn. Om socialarbetare inom socialtjänsten. Socionomens Forsknings supplement Nr 12.*
- Kansallisen terveydenhuollon hankkeen seurantar ryhmän raportti sosiaali- ja terveysministeriölle vuoden 2003 toiminnasta. STM. Helsinki 2004.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Björkenheim, Johanna & Meltti, Tero & Salonen, Jari & Tapola, Maria & Yliruka, Laura (valmisteilla) *Suomalainen sosiaalityöntekijä. Yleisartikkeli.*
- Mullen, Edward J. & Bacon, W.J. (2004) *Practitioner Adoption and Implementation of Evidence-based Effective Treatments and Issues of Quality Control.* In Edward J Mullen: *Evidence-Based Practice in a Social Work Context – the United States Case.* FinSoc Working Papers 2/2004. Stakes.
- Nordlander, Lars & Blom, Björn (2002) *How social workers reason about the work with clients and its conditions – an explorative case study.* Paper presented at the 4th International Conference on Evaluation for Practice, 4–6 July in Tampere, Finland.
- Terveystyöväestöntekijät ry. <http://www.talentia.fi/terveyssosiaalityontekijat/index.php> [viitattu 26.3.2005]
- Vass, Anthony A. (1996) *Social Work Competences. Core Knowledge, Values and Skills.* London: Sage.

Sosiaalityö kehityssuhteissaan – esimerkkinä työttömien yhteispalvelu

VAPPU KARJALAINEN

Työvoiman palvelukeskukset ja niitä edeltäneet yhteispalvelupisteet ovat uusia monisektorisia palvelurakenteita, joissa sosiaalityöntekijät yhdessä työhallinnon, terveystoimen, Kelan ja muiden 'aktiivitoimijoiden' kanssa kohtaavat pitkäaikaistyöttömiä. Mitä työskentely uudessa toimintarakenteessa tarkoittaa sosiaalityön kannalta? Onko se erilaista kuin sosiaalityöntekijän toiminta tavanomaisimmassa 'kotipesässä', sosiaalitoimistossa? Olen verkostotutkijana ollut arvioimassa työttömien yhteispalvelukokeilua¹ (2002–2003). Kuvailen ja pohdiskelen sen pohjalta, miltä sosiaalityö näyttää kehityssuhteissaan tässä uudessa yhteistyörakenteessa. Yhteispalvelussa – ja nyttemmin työvoiman palvelukeskuksissa – on erityisesti aikuissosiaalityölle tarjolla uusia toiminnallisia näköaloja mutta myös yhteiskunnallisen reflektion paikkoja.

Tarkastelen sosiaalityötä kolmesta eri näkökulmasta: pohdin sosiaalityön tehtävää yhteispalvelun/palvelukeskuksen toiminnassa, arvioin sosiaalityön asemoitumista paikalliseen tai seudulliseen 'aktiiviverkostoon' ja lopuksi nostan esille kysymyksen sosiaalityön suhteesta aktiivipolitiikkaan. Esitän enemmänkin kysymyksiä kuin vastauksia. Arviointitutkimuksessakin tavoitimme vasta yhteispalvelun alkuvaiheet. Yhteispalvelu on muotojaan ja sisältöjään hakevaa, mutta samalla kuitenkin vakiintumassa olevaa verkostotoimintaa.

Sosiaalityön tehtävä

Yhteispalvelussa sosiaalitoimen, työhallinnon, terveydenhuollon ja Kelan (osa-aikaiset) työntekijät työskentelevät yhteisessä toimintarakenteessa ja tilassa. Kysymys on reaaliaikaisesta yhteistyöstä, jossa korostuvat vuorovaikutus ja tilannekohtainen neuvottelevuus aikaisemman yleensä ketjumaisen (ohjaus asiantuntijalta toiselle) yhteistyön sijaan. Reaaliaikainen yhteistyö tarkoittaa muun muassa sosiaalityöntekijän ja työvoimaneuvojan parivastaanottoa, terveydenhoitajan kutsumista tarpeen tullen mukaan sekä pikaisia asiakaskohtaisia yhteispalavereja. Yhdessä työskennellen kunkin ammattilaisen työ tulee näkyväksi myös toisille ammattilaisille. Sosiaalityöntekijä havainnoi, miten työvoimaneuvoja rakentaa asiakkaan kanssa palvelusuhdetta ja päinvastoin. Aikaisemmat fantasiat toisten ammatillisesta toiminnasta realisoituvat, jopa yllättävät. Itse kukin joutuu miettimään, miten omalla asiantuntemuksellaan voi liittyä tilanteeseen ja miten rakentavasti kytkeytyä osaksi asiakkaan palvelukokonaisuutta. Tilanne haastaa, paitsi dialogisiin vuorovaikutustaitoihin, myös oman asiantuntemuksen reflektointiin. Oma osaaminen vertautuu toisen alan asiantuntijuuteen, mikä panee sosiaalityöntekijät miettimään aikuissosiaalityön pyrkimystä ja menetelmiä uudesta, aktivoinnin, näkökulmasta käsin.

Millaista on aktivoiva aikuissosiaalityö yhteispalvelussa ja sosiaalitoimistossa? Onko se molemmissa samanlaista vai tulisiko yhteispalvelussa toimia toisin? Alkuvaiheissa on käyty keskustelua sosiaalityön menetelmistä yhteispalvelussa. Esillä on ollut kahdenlaista

1. Robert Arnkil, Vappu Karjalainen, Simo Aho, Tuukka Lahti, Sanna-Mari Lyytinen, Timo Spangar: Yhteispalvelusta palvelukeskuskonseptin kehittämiseen. Yhteispalvelukokeilun arvioinnin loppuraportti. Työhallinnon julkaisu 339. Työministeriö 2004.

orientaatiota: toisaalta pyrkimystä kuntouttavaan, erityisosaamista korostavaan 'puhtaan' sosiaalityöhön ja toisaalta tämän ja ns. hallinnollisen sosiaalityön yhdistämiseen. Käytännössä linjaa on vedetty suhteessa toimeentulotukeen: otetaanko toimeentulotuki kokonaisuutena sosiaalityöntekijän työvälineeksi vai vain harkinnanvaraisen toimeentulotuen osalta? Keskustelussa ovat olleet myös verkostoyhteydessä sovellettavat aktivoivan tuen ja ohjauksen menetelmät. Toisaalta kehitellään palveluohjauksellista työtettä ja toisaalta palveluohjausta varten on kehkeytymässä palveluohjaajien oma ammattilaisjoukko. Menetelmällisiä ratkaisuja tehdään paikallisesti – ainakin toistaiseksi.

Sosiaalityön sisältö ja menetelmät suhteessa työhallinnon aktiivitoimenpiteisiin, koulutukseen ja kuntoutukseen 'elävät' ja hakevat tarkoituksenmukaista orientaatiotaan. Asiantuntijuutta on mietittävä suhteissaan: miten sosiaalityön tukea ja ohjausta voisi kytkeä asiakkaan kannalta luontevaksi osaksi työvoimapoliittisia toimenpiteitä tai terveystarkastuksia? On myös mietittävä, miten tämä 'suhdetyöskentely' käytännössä saadaan sujumaan. Kehittymisen haasteita on ainakin vuorovaikutuksen ja dialogisuuden suunnalla. Reaaliaikaisessa yhteispalvelutilanteessa sosiaalityöntekijät joutuvat täsmällisemmin miettimään menetelmiään ja niiden formulointeja. Aiemmin ehkä osittain hiljaisena tietona kulkenutta ammatillista osaamista kutsutaan nyt näkyväksi ja vuorovaikutuksessa kehittyväksi.

Sosiaalityön paikka ja asemoituminen

Kun sosiaalityöntekijöitä pysyvästi siirrytään työvoiman palvelukeskuksiin, muodostuu sinne aikuissosiaalityön paikallinen 'palvelupiste'. Siellä on sosiaalityön erityisosaamista vaikeasti työllistyville sosiaalitoimen asiakkaille. Onko sosiaalitoimiston aikuissosiaalityö silloin vastaavasti peruspalvelua? Olisiko mielekäästä, että aikuissosiaalityö pienehköillä palvelukeskuspaikkakunnilla siirtyisi kokonaan palvelukeskuksen yhteyteen? Jokaisella paikkakunnalla on ratkaistava palvelukeskuksen ja emososiaalitoimiston välinen työnjako ja yhteistyö. Tähän liittyy hallinnollisia kysymyksiä muun muassa vastuusuhteista ja resurssien kohdentamisesta sosiaalitoimessa. On myös asiakkaisiin liittyviä yhteisiä ohjaus- ja vastuukysymyksiä, kuten asiakkaiden valikointi yhteispalveluun ja mahdollinen paluu takaisin sosiaalitoimiston asiakkuuteen. Tilanteet ovat uusia. Työvoiman palvelukeskuksen aikuissosiaalityö on kunnan sosiaalitoimelle arvokas lisäresurssi. Miten hyödyntää sitä viisaasti?

Sosiaalityö asemoituu uudella tavalla paitsi oman sektorin sisällä myös suhteessa paikalliseen ja seudulliseen aktiiviverkostoon. Sosiaalityö astuu lähemmäksi muita aktiivitoimijoita, lähemmäksi pitkäaikaistyöttömän elämänyhteyksiä, lähemmäksi työnantajia ja yrityksiä sekä kouluttajia. Sosiaalityön on otettava paikkansa näissä 'uusissa' yhteyksissä. Sosiaalityöntekijät joutuvat siirtymään työnsä rajapinnoille, rakentamaan vuorovaikutuksen keinoin uusia yhteistoiminta-alueita ja yhteistä ymmärrystä hyvin erilaisten toimijoiden kanssa. Näissä yhteyksissä tehdään ymmärrettäväksi aikuissosiaalityön mahdollisuuksia tukea ja edistää pitkäaikaistyöttömien aktivoitumista ja työllistymistä. Miten aktivoiva ja kuntouttava sosiaalityö profiloituu näillä kentillä?

Työvoiman palvelukeskukset hakevat hallinnollista paikkaansa sektoroituneessa palvelujärjestelmässä. Sektorilainsäädännön ja -hallinnon kentässä monisektorisen suunnittelun ja johtamisen käytännöt ovat alkutekijöissään. Sosiaalityön johtaminen ja hallinto palvelukeskuksissa hoituvat sosiaalitoimen sektorihallinnon linjassa kuten vastaavasti työhallinnon, terveydenhuollon ja Kelankin omassa linjassaan. On tavallista, että palvelukeskuksissa on käytössä 'pari johtajuus', mikä tarkoittaa sitä, että sosiaalitoimen/kunnan ja työhallinnon työntekijöillä on omat vastuuhenkilöt. Palveluparadigman muutos verkostomaisten

palvelurakenteiden suuntaan tulee merkitsemään myös johtamis- ja hallintokäytäntöjen yhteiskehittelyä. Tällöin palvelukeskusten aikuissosiaalityön johtamis- ja yhteistyökysymykset, paitsi suhteessa yhteistyökumppaneihin myös emososiaalitoimistoihin, tulevat uudelleen arviointiin.

Sosiaalityön politiikkasuhde

Työvoiman palvelukeskukset ovat hallituksen työllisyysohjelman mukaista toimintaa. Ministeriöiden rajat ylittävä ohjelmapolitiikka on osoitus keskushallinnon toimista koordinoitun palvelun suuntaan. Kysymys on laadullisesta, palveluparadigmaattisesta käänteestä hyvinvointipalvelujen järjestämisperiaatteissa. Sektoriutuneen palvelun rinnalle ja täydennykseksi on rakentumassa vakiintuvia verkostomaisia palvelurakenteita. Sosiaalityölle, ja erityisesti aikuisosiaalityölle, avautuu pitkäjänteiset mahdollisuudet kehittyä moninäkökulmaisuuuden huomioimiseen työttömien palvelussa. Nyt kokonaisvaltainen palvelu avautuu uudella tavalla.

Työvoiman palvelukeskuksissa toteutetaan aktiivipolitiikkaa, so. aktivointia, kuntoutusta ja ohjausta, joka tähtää pitkäaikaistyöttömien työmarkkinakelpoisuuden parantamiseen tai ylläpitämiseen ja tätä kautta suuntautumiseen ensisijaisesti palkkatyöhön. Aktiivipolitiikassa yhdistyvät talous-, työllisyys- ja sosiaalipolitiikka globaalin markkinatalouden hengessä. Ns. aktiivi sosiaalipolitiikka – ja sosiaalityö ovat läheisessä liitossa talousehtoisen politiikan kanssa. Voidaankin kysyä, ovatko globaalin talouden taustaehdot vähitellen tunkeutumassa myös sosiaalityön eetokseen? Maassamme harjoitettu aktiivipolitiikka pohjautuu luonnollisesti pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan yhteiskunnalliseen arvopohjaan mutta sosiaalityön viimesijaiselta paikalta voidaan herätellä myös eettisiä kysymyksiä. Aktivoinnin vaativana osapuolena on yhteiskunta mutta voidaan kysyä eikö vaatimus ole liian yleistävä pitkäaikaistyöttömyyden marginaalissa olevien ihmisten näkökulmasta? On työttömiä joille tämäntyyppinen aktivointi on mieluihin tai kohtuullinen vaatimus, mutta on myös niitä, joille se on kohtuuton.

Kuntoutus, aktiivitoimet sekä työ- ja toimintakyvyn ylläpito ovat työttömille tärkeitä palveluja. Yhteispalvelukokeilun asiakaspalautteen mukaan asiakkaat ovat ottaneet palvelun erittäin hyvin vastaan. Verkostomainen yhteispalvelu on sensitiivinen asiakkaan monille tarpeille, siinä on aikaa rakentaa eri toimijoiden yhteiseen ymmärrykseen pohjautuvaa palveluprosessia. Pitkäaikaistyöttömien palvelu on siis kehittymässä oikeaan suuntaan. Alustavan vaikuttavuusanalyysin mukaan aktiivipolitiikan keskeinen tavoite asiakkaiden paluusta pysyvään palkkatyöhön näyttää kuitenkin vaikealta yhteispalvelun keinoin. Vaikeimmin työllistyvien osalta perimmäinen syy on siis muualla kuin palvelussa. On aiheellista kysyä, asetetaanko aktiivipolitiikassa liian kapeita aktivoitumisen tavoitteita, kun korostukset ovat selvästi työmarkkinasuuntautuneissa ratkaisuisissa. Sosiaalityöntekijät tuntevat niiden ihmisten todellisuutta, jotka kaikista aktiivitoimista huolimatta joutuvat, usein pettyneinä, tyytymään tilapäisiin työllistymisjaksoihin, työttömyyteen sekä toistuviin aktivointijaksoihin.

Sosiaalityöntekijät ovat jo yhteispalvelukokeilun aikana nostaneet esiin myös muunlaisen aktivoitumisen suuren merkityksen (muun muassa oman elämän 'kuntoon' saamisen, mielekkäisiin yhteisöihin osallistumisen, vertaisaktiiviteetit). Vaikeasti työllistyvien ihmisten näkökulmasta tämän päivän yhteiskunnassa tulisi hyväksyä nykyistä avarampi kirjo erilaisia aktivoitumisen ja aktiivielämän tapoja. Ihmiset aktivoituvat mahdollisuuksiensa mukaan. Sosiaalityö on näköalapaikka noihin mahdollisuuksiin ja niiden puutteeseen. Miten aktivoitumisen avarampi näkökulma tulisi laajemmin tunnustetuksi yhteiskunnassa ja aktiivipolitiikassa? Miten sosiaalityön 'ääni' tulisi kuuluvammaksi ja kuulluksi politiikkayhteyksissä?

Aktivointi, työllistymisen tukeminen ja sosiaalityö

MATTI TUUSA

Pitkäaikaistyöttömyys ja siitä juontuvat psykososiaaliset ja taloudelliset ongelmat ovat olleet sosiaalityöntekijöiden keskeisenä työkenttänä 1990-luvun alkupuolen lamavuosis-ta lähtien. Aktivointi- ja työllistämishankkeita kehitettiin ja toteutettiin 1990-luvulla pääasiassa projekteina ja pitkälti irrallaan peruspalveluista muun muassa järjestöjen, koulutusorganisaatioiden, kuntoutuslaitosten yms. toimijoiden projekteissa. 2000-luvulla pitkäaikaistyöttömien aktivointiin, työllistämiseen ja niihin liittyvään toimeentuloturvaan on luotu uutta lainsäädäntöä sekä uudenlaisia toimintamalleja ja yhteistyökäytäntöjä, ja tätä kautta projekteissa kehitettyjä työmalleja on saatu vähitellen juurrutetuksi osaksi peruspalvelujen käytäntöjä.

Aktiivinen sosiaali- ja työvoimapolitiikka on muuttanut merkittävällä tavalla valtion, kuntien ja kansalaisten välistä suhdetta 2000-luvulla, ja suomalaisissa hyvinvointipalveluissa on tapahtumassa selvä paradigman muutos- siirtymä universalismista kohti lisääntyvää vastikkeellisuutta. Päävastuu työllistämisasioiden on edelleen työhallinnolla, mutta käytännössä vaikeasti työllistyvien tukemisessa tarvitaan useamman hallinnonalan yhtäaikaista ja samansuuntaista palvelutoimintaa. Aktivointipolitiikka on lisännyt kuntien vastuuta työllistämiseen ja psykososiaaliseen kuntoutukseen liittyvässä palveluissa ja uusien yhteis-työkäytäntöjen myötä on syntyneissä uudenlaisia paikallisia palvelukulttuureita.

Millainen muutos sosiaalityössä on tapahtunut?

Matti Tuusan kuntouttavan sosiaalityön ammatillisen lisensiaatin tutkintoon sisältyvässä pääkaupunkiseudulla tekemässä tutkimustyössä arvioidaan aktivointi- ja työllistämispal-veluissa uusien tehtävien, yhteistyökäytäntöjen ja työorganisaatioiden myötä tapahtunutta sosiaalityön sisällöllistä ja menetelmällistä muutosta.

Sosiaalityöntekijän työssä korostuu kokonaisvaltaisuus ja yhteiskunnallisen näkö- kulman tuominen työllistymisen problematiikkaan. Sosiaalityössä on eettisesti tärkeää huolehtia siitä, että asiakkaan elämäntilanne tulee arvioiduksi riittävän huolellisesti ja koko laajuudessaan suunnitelmia tehtäessä. Sosiaalityöntekijän näkökulma painottuu vahvasti työllistymisen esteisiin ja niiden ratkaisukeinoihin ja toisaalta kuntoutumisen mahdollisuuksiin. Palveluohjaus ja pitkäjänteinen asiakkaan prosessinohjaus on keskeistä kuntouttavassa sosiaalityössä. Asiakkaiden oikeuksien turvaaminen on myös sosiaali-työntekijän keskeinen tehtävä. Pitkäaikaistyöttömien asiakkaiden väliinputoamisen ja syrjäytymisen riskit ovat suuret sektoroituneessa palvelujärjestelmässämme, jossa on liian usein taipumus asettaa asiakkaan kannalta epärealistisia tavoitteita sekä pyrkiä nopeasti tuloksiin lyhytjänteisten ja toisistaan irrallisten palvelujen avulla.

Sosiaalityöllä on keskeinen rooli työllistämispalveluissa, ja tämä tulisi näkyä myös organisatorisesti. Tähän asti aktivointityössä asiakastyön käytännöt ovat rakentuneet lii-aksi työhallinnon käytännöistä käsin. Aktivointityössä kohtaavat kahden sektorin erilaiset toimintakulttuurit, ammattikäytännöt, arvomaailmat ja palvelumallit, mikä on tuottanut monenlaisia ristiriitoja käytännön asiakastyössä. Mitä huonommin suunnitellut ja epäselvät

johtajuus- ja yhteistyörakenteet ovat sitä enemmän palvelujärjestelmien väliset ristiriidat nousevat pintaan. Johtajuuden, rakenteiden ja yhteistyökäytäntöjen toimiessa puolestaan hyvin yhteinen asiakastyö koetaan mielekkääksi ja tulokselliseksi, eikä vanhoihin työkäytäntöihin koeta kaipuuta.

Aiemmin kuntouttavan sosiaalityön ammattikäytännöt olivat kuntien peruspalveluissa satunnaisia ja kiinni yksittäistä työntekijästä tai toimiston työkuulttuurista. Muutos on ollut nopea ja perinpohjainen. Se on tuonut uusia näköaloja asiakastyön tavoitteisiin, työmenetelmiin ja laajentanut ja tiivistänyt yhteistyöverkostoa. Tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden jäsenyykset omasta työstään, työnsä etiikasta ja suhteestaan asiakkaisiin ovat vahvasti samansuuntaisia kuin tämän päivän kuntoutus- ja valtaistumisdiskurssi. Kuntouttavan sosiaalityön ammattikäytäntöjen juurruttamista kuntien peruspalveluihin vaikeuttavat kuitenkin monenlaiset reunaehdot ja mekanismit. Monet näistä ovat pääkaupunkiseudun ja muiden isojen kaupunkien erityisongelmia. Aktivointikäytäntöjen ohella sosiaalityön toimintaympäristössä on käynnissä jatkuva asiakastyön organisoinnin ja työorganisaatioiden muutos. Myös sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus- ja rekrytointiongelmat, suuret työntekijäkohtaiset asiakasmäärät, jatkuvasti lisääntyvä ja muuttuva tehtäväkenttä sekä sosiaalityön tehtävarakenteen uudistaminen vaikeuttavat uusien ammattikäytäntöjen omaksumista. Näissä muutoksissa sosiaalityön asema on monin tavoin epävakautunut.

Muutoksen myötä sosiaalityöntekijät ovat joutuneet arvioimaan uudelleen omaa rooliaan, työmenetelmiään ja työskentelytapojaan ja tuomaan niitä näkyviksi eri yhteistyötahojen suuntaan. Tämä on haaste, joka edellyttää dokumentointi- ja arviointikäytäntöjen kehittämistä, tutkivaa työtettä omaan työhön, ja myös uuteen työorientaatioon kouluttautumista. Aktivointi- ja työllistymispalveluissa toimiville sosiaalityöntekijöille tarvittaisiin yhteinen valtakunnallinen foorumi.

Kuntouttavan sosiaalityön jäsenystä Helsingin sosiaalivirastossa

Eeva Liukon kuntouttavan sosiaalityön käytännöistä Helsingin sosiaalivirastossa tekemän tutkimuksen mukaan aktiivinen sosiaali- ja työvoimapolitiikka on nostanut esille kuntouttavan työtteen merkityksen pitkään työttömänä olleiden ihmisten parissa tehtävässä sosiaalityössä. Käytännön sosiaalityössä se on tarkoittanut pyrkimystä yhä suunnitelmallisempaan työorientaatioon, jolloin tavoitteena on tukea asiakasta löytämään ratkaisu työttömyyteen. Samalla sosiaalityön prosessista pyritään kehittämään työskentelyrupeama, jolla on todennettavaa vaikuttavuutta alku-, väli- ja loppuarviointeineen. Asiakkuudesta pyritään rakentamaan yhä selkeämmin jotakin, joka alkaa mutta myös suunnitelmallisesti päättyy.

Helsingin sosiaalivirastossa aikuisten parissa tehtävä sosiaalityö on 1990-luvulta lähtien muuttunut paljon ja muuttuu edelleen. Toimeentulotuen sosiaalityön ohessa alettiin Helsingissä 1990-luvun puolivälissä puhua aluesosiaalityöstä ja aikuissosiaalityöstä ja vuosituhaten vaihteen jälkeen yhä useammin myös aktivoivasta ja kuntouttavasta sosiaalityöstä. Kuntouttavan työtoiminnan laki on vuodesta 2001 konkretisoinut aktivoivaa sosiaalipolitiikkaa sosiaalityön arjessa. Se on vahvistanut sosiaalityössä tavoitteellista, työllistämiseen tähtäävää perspektiiviä. Helsingin sosiaaliviraston 1.1.2005 toteutunut organisaatiomuutos vie edelleen aikuissosiaalityön muutosta eteenpäin: aiempi toimeentulotuen sosiaalityö jakautuu sosiaaliturvatyöhön ja muutossosiaalityöhön, ja sosiaaliseen muutostyöhön tulevat sosiaalityöntekijöiden työpareiksi sosiaaliohjaajat. Lisäksi työvoiman

palvelukeskukset ovat tulleet perussosiaalityön ohien työskentelemään kuntoutuksellisesti pitkäaikaistyöttömyyteen liittyvien ongelmien parissa. Vaikeimmissa elämäntilanteissa olevat asiakkaat jäävät kuitenkin edelleen perussosiaalityön piiriin.

Kuntouttava sosiaalityö on sosiaalityön lähestymistapa, jonka tavoitteena on parantaa asiakkaiden elämänhallintaa sekä luoda, palauttaa ja ylläpitää asiakkaiden omaehtoisen selviytymisen edellytyksiä. Kunnallisessa perussosiaalityössä kuntouttavaa sosiaalityötä tarvitaan erityisesti silloin kun työn lähtökohtana on syrjäytyminen tai sen vakava uhka, ”sosiaalinen vajaakuntoisuus”. Kuntouttavassa sosiaalityössä keskeistä on byrokratian ylittämisen ja ohittaminen, yhteisen maaston löytäminen asiakkaan kanssa – pääsy ongelmista kuntoutuksellisiin tarpeisiin, verkostonäkökulma sekä etsivä, luova työote. Kuntouttava sosiaalityö:

- vahvistaa asiakkaan autonomiaa, kykyä toimia itse, joten se ei ole hoivatyötä/huollollista työtä (rinnalla kulkemista kylläkin)
- kiinnittää huomiota erityisesti yksilöllisiin tarpeisiin, joten se ei ole byrokratia-työtä.
- lähestyy erilaisia tietämisen ja asiantuntijuuden tapoja tasavertaisesti arvottamatta, joten se ei ole ”professiotyötä”.
- vaatii aikaa ja pitkäjänteistä työtä, joten se ei ole kriisityötä.
- edellyttää asiakkaan omaa motivaatiota, joten se ei ole aktivointityötä.
- edellyttää kumppanuutta asiakkaan kuntoutumisen prosessissa, joten se ei ole yksinomaan palveluohjausta.
- edellyttää luottamusta, joten se ei ole kontrollityötä

Kuopiolaiset työllistymisen portaat

Aktivoinnin ja työllistymisen tukemisen palvelujärjestelmä on edelleen hajanainen ja siinä on monenlaisia palveluaukkoja. Tarjonta painottuu työhallinnon palveluvalikoimaan, asiakkaan elämänhallintaa ja työllistymisvalmiuksia parantavia ”sosiaalisen kuntoutuksen” palveluja on puolestaan tarjolla niukasti.

Merja Hilpinen arvioi kuntouttavan sosiaalityön ammatillisen lisenssiaatin tutkintoon sisältyvässä tutkimustyössään kuopiolaista neliportaista työllistymisen portaat -mallia, joka on kehitetty asiakkaiden palvelutarpeiden arviointiin ja määrittelyyn sekä paikallisten palvelujen verkostoitumiseen. Työllistymisen portaat toimivat pohjana paikallisen työllisyysstrategian rakentamisessa. Sen tavoitteena on kartoittaa työllisyyspalvelujen tarjoajat, kehittää palveluja ja tiivistää paikallista yhteistyötä.

Työllistymisen portaiden avulla voidaan arvioida tarvitseeko asiakas ensisijaisesti:

- hoidollisia ja kuntoutuksellisia toimenpiteitä
- työmarkkinavalmiuksien kehittämistä
- ammatillisesti ohjaavia palveluja
- työllistämisen ja ammatilliseen koulutukseen ohjaavia palveluja.

Työllistymisen portaiden avulla voidaan määritellä asiakkaan palvelutarpeet ja löytää hänen suunnitelmiinsa sopivia palveluntuottajia. Malli tarjoaa työntekijöille toimivan perustan asiakaslähtöisten, tavoitteellisten työllistymisen polkujen rakentamiseen.

Tieto- ja viestintäteknikkaa sosiaalityön ehdoilla

SINIKKA FORSMAN & ANNA METTERI

Sosiaalityön tutkimuksen päivien tieto- ja viestintäteknikan työryhmässä todettiin, että tietotekniikan sovellusten kehittämistyö sosiaalialalle on jäänyt paljolti tekniikan asiantuntijoiden vastuulle ja tietotekniikan hallinnassa sosiaalialalla on vielä paljon puutteita, vaikka Suomi on tietoyhteiskunnan edelläkävijämaita¹ maailmassa. Puutteita on muun muassa teknisissä ratkaisuissa, tiedonhallinnassa, käyttäjien taidoissa ja asenteissa. Lisäksi uusimpien tieto- ja viestintäteknisten sovellusten käytön eettinen koodisto on vasta muotoutumassa. Toisaalta työryhmässä esiteltiin myös innostavia esimerkkejä tietotekniikan sovelluksista sosiaalityön alueelliseen konsultointiin, keskinäiseen tukeen ja sosiaalityön prosessien jäsentämiseen ja menetelmien oppimiseen. Työryhmässä oli viisi esitystä, jotka kytkettyivät sekä tutkimukseen, kehittämistyöhön että opetukseen.

Tiedonhallintaan tulisi paneutua paremmin sosiaalityön tiedontuotannossa

Sirpa Kuusisto-Niemi käsitteli esityksessään tiedonhallintaa. Keskeinen kysymys tiedonhallinnan ja sosiaalityön suhteessa on se, mitä tietoa sosiaalityö tuottaa päätöksenteon rakenteisiin. Kuusisto-Niemi muistutti tietoarkkitehtuurin muodostuvan kokonaisuudesta, johon kuuluu pohjimmaisena struktuurina laitteistot (tietoverkot, tietokoneet, käyttö- ja hallintajärjestelmät), sen päälle rakentuvat sovellusohjelmistot (tietojärjestelmät, tietojen käsittelysäännöt, osien väliset tietovirrat) sekä päällimmäisenä kerroksena tietovarastot (tietokannat, tiedot ja niiden väliset yhteydet). Sosiaalityön ja sosiaalialan tietotekniikan kehittämiskeskustelut näyttävät kohdistuvan pääasiassa tietovarastoihin, mutta myös sovellusohjelmistojen kehittämiseen tarvittaisiin kipeästi sosiaalityön sisältöasiantuntijoita. Sosiaalityön koulutuksessa tätä ei toistaiseksi ollenkaan oteta huomioon.

Sirpa Kuusisto-Niemi muistutti, että sosiaalihuoltolakiin (1982) ja lastensuojelulakiin (1983) on jo pari vuosikymmentä sitten kirjattu, että kuntien sosiaalihuollon vastuulla on sekä tutkimustehtävä että ihmisten elinolojen kehittäminen. Tätä tarkoitusta palvelee myös sosiaalihuollon tietohallinto. Kuntien toiminnalliset erityispiirteet eroavat valtavasti toisistaan Suomen 432 kunnassa, joiden asukasluku vaihtelee 130–560 000 välillä.

Kuusisto-Niemi nosti esiin kysymyksen tiedon ja vallan suhteesta. Hän toi esiin, kuinka alan selvityksissä tietohallinnon merkitys tulee esiin vain tilastotuotannon kautta. Akateemisessa tutkimuksessa näkökulmana on tiedontuotanto sisältönä. Kiinnostus tiedonhallinnan välineisiin on vähäistä tai puuttuu kokonaan. Tiedontuotannon ja vallan välinen yhteys on akateemisessa tutkimuksessa sivuutettu, vaikka tiedon keruu merkitsee aina ilmiön käsitteellistämistä, luokittelua ja kaventamista. Tärkeitä kysymyksiä ovat,

1. Maailman talousfoorumi (WEF) julkisti maaliskuussa 2005 raportin, joka käsitteli 104 maan tietotekniikkavalmiuksia (<http://www.weforum.org/>). Suomi sijoittui ranking -listalla kolmanneksi Singaporen ja Islannin jälkeen. WEF:n kehittämässä indeksissä katsottiin laajakaistayhteyksien määrää, kännykkätiheyksiä, taloudellista ja lainsäädännöllistä ympäristöä, yhteiskunnan eri toimijoiden eli yksilöiden, yritysten ja julkisen hallinnon valmiuksia ja yhteiskunnan eri toimijoiden tieto- ja viestintäteknologian käyttöä.

kuka määrittelee tiedot, jotka järjestelmiin tallennetaan, millä ammatillisilla, eettisillä ja toiminnallisilla periaatteilla määrittelytyö tehdään ja kenen mallit siirtyvät tietojärjestelmien kautta ohjaamaan työprosesseja. Kun esimerkiksi kuntiin valitaan uusia sosiaalialan tietojärjestelmiä, edetäänkö tekniikan ja teknisen asiantuntemuksen ehdoilla vai sosiaalialan ammattilaisten ehdoilla. Onko asiakas kohteena vai osallisena? Teknisten ratkaisujen pohjana täytyisi olla sosiaalialan ammattilaisten itsensä esiin nostamat tarpeet työssään ja niiden löytämiseksi heidän on itse avattava ja tehtävä näkyväksi omia työprosessejaan. Ryhmän keskustelussa todettiin, että työprosessien jäsentäminen on sosiaalityön kulttuureissa melko uusi asia, mutta se on välttämätöntä mielekkään tiedonkeruun ennakkotyönä. Esimerkiksi lapsen näkymistä paremmin sosiaalityön työprosesseissa voisi edistää suunnittelemalla sitä edesauttava huoltosuunnitelmalomake tietojärjestelmään. Sosiaalityöntekijöitä kuullaan uusia tietojärjestelmiä valitessa ja niihin toimintoja luotaessa, mutta kukaan ei koordinoi työtä seudullisesti, jolloin naapurikunnat voivat päätyä aivan erilaisiin ratkaisuihin. Tällöin järjestelmät eivät kommunikoi keskenään eikä ole mahdollista tuottaa keskenään vertailukelpoista tietoa. Seudulliset ratkaisut tiedonhallinnan sovelluksissa kannattaisivat. Sosiaalityön johtamisessa ei ole myöskään usein havaittu tieto- ja viestintätekniikan sovellusten käyttöönottovaiheen työskentelyn merkitystä tiedontuotannon ja työn ohjaamisen näkökulmasta.

Myös kansalliseen sosiaalialan kehittämishankkeeseen vuosille 2003–2007 on kirjattu sosiaalialan tietoteknologian käytön edistäminen lähtien alan omista kokonaisuutena arvioiduista kehittämistarpeista (Toimeenpanosuunnitelma, Hankekokonaisuus 2: Palvelurakenteen ja toimintojen kehittäminen, Hanke 7). Kehittämishankkeeseen on kirjattu muun muassa toimivien asiakastietojärjestelmien luominen, sähköisen asiakasdokumentaation ja arkistoinnin yhtenäistäminen, asiakasdokumentaatioissa käytettävien käsitteiden, termien ja luokitusten yhtenäistäminen, sosiaalihuollon ammattilaisten tiedon hyödyntämisen kehittäminen ja sosiaalihuollon ammattilaisten käytössä olevan tietopohjan laajentaminen ja käytettävyyden edistäminen. Lopuksi Kuusisto-Niemi nosti esiin tiedonhallinnan koulutuksen vähäisyyden alalla. Yliopistojen sosiaalityön tai sosiaalipolitiikan koulutuksissa ei ole mukana tietohallintoa omana oppiaineena, alan ohjelmistoja ei ole opetusikäikässä ja lisäksi työn ohessa saatava koulutus työpaikoilla on erittäin vähäistä. Tietohallintoa tarvitaan sosiaalityön peruskoulutukseen ja täydennyskoulutukseen.

Valtakunnallinen e-konsultaatiohanke tieto- ja viestintätekniikan mahdollisuuksien avaajana

Valtakunnallisessa e-konsultaatiohankkeessa (2001–2004) on kehitelty uusia sähköisiä yhteydenpidon ja konsultaation malleja, joista työryhmässä esiteltiin kolme. Anne Joensuu kertoi Satakunnan alueella toteutetusta Vammaispalveluverkosta ja Jenni-Mari Räsänen sosiaalialan osaamiskeskus Pikassoksen alueen sosiaalityöntekijöiden Virtuaalisesta kumppanuusverkosta eli Virkusta. Nämä molemmat hankkeet olivat osa Pikassoksen Vertaistukea verkossa -hanketta, joka oli yksi Stakesin e-konsultaatiohankkeen yhdeksästä aluehankkeesta. Sekä Vammaispalveluverkossa, että Virkussa sosiaalityöntekijöillä oli mahdollisuus verkon välityksellä konsultoida kollegaa ja keskustella ammatillisista asioista. Virkun keskusteluareena oli käyttäjätunnuksin ja salasanojin suojattu ja sitä tarjottiin kaikille Pikassoksen alueen sosiaalityöntekijöille. Vammaispalveluverkossa kokeiltiin konsultaatiota rajatun osallistujajoukon kanssa ja tiukemmin suojatussa ympäristössä (käyttäjätunnuksen ja salasanan lisäksi avainlukulista).

Jenni-Mari Räsänen tarkasteli omassa esityksessään Virkun keskusteluja dialogin näkökulmasta ja pohti mitä merkitsee se, että dialogi käydäänkin kasvokkaisen kontaktin sijaan kirjoittamalla. Hän totesi, että verkossa ”aktiivinen kuuntelu” ei riitä vaan aktiivinen vastaaminen, vaikka vain lyhyt kommentti tai kiitos, on erittäin tärkeää. ”Jos verkossa on hiljaa, ei ole olemassa.” Verkkokeskusteluissa nimittäin kysymysaloitteen tekijä tarvitsee vahvistusta ja tietoa siitä, että muut ovat lukeneet hänen viestinsä, koska kasvokkaiisiin keskusteluihin liittyvä non-verbaalinen viestintä puuttuu. Verkkoa ei voi ottaa suoraan kasvokkaisen viestinnän tilalle, sillä verkkokeskustelulla on aivan oma dynamiikkansa ja se vaatii myös harjoittelua onnistuakseen hyvin. Verkolla on sosiaalityössä oma paikkansa, koska se tarjoaa hyvät mahdollisuudet tavoittaa suuren joukon ihmisiä kerralla ja saada siten paljon asiantuntemusta käyttöön.

Kaisa Kostamo-Pääkkö kertoi Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen lastensuojelun verkkokonsultaatiohankkeen kokemuksista. Myös tämä hanke oli valtakunnallisen e-konsultaatiohankkeen aluehanke. Verkkokonsultaatiossa oli mahdollista konsultoida asiantuntijoita lastensuojeluun, alaikäisten päihdetyöhön, lastenpsykiatriaan ja lapsilainsäädäntöön liittyvissä kysymyksissä. Asiantuntijat olivat sitoutuneet vastaamaan viiden vuorokauden kuluessa ja hankkeessa kokeiltiin erityisesti ryhmävastauksen antamista, jolloin asiantuntijat kirjoittivat vastauksen yhdessä moniammatillisena ryhmänä. Kokemukset ryhmävastauksesta olivat hyvin positiivisia. Konsultaation käyttö osallistujille oli ilmaista, paitsi kolmen kuukauden kokeilun ajan, jolloin hinnaksi määriteltiin 60 euroa/konsultaatioprosessi ja maksu olisi osoitettu kysyjän organisaatiolle. Maksullisen kokeilun aikana ei tehty yhtään kysymystä, joten maksukokeilu osoitti, että tällainen verkkokonsultaatiopalvelu ei voi olla käyttäjälle maksullinen, vaan kulut on katettava toisella tavoin. Konsultaatiomallissa vastaus dokumentoituu ja se voidaan liittää asiakkaan papereihin. Työntekijän on jäsennettävä asiakasprosessi ensin, jotta on mahdollista tehdä konsulteille kysymys. Jotta sähköinen konsultointi sujuisi, sekä sosiaalityöntekijöitä että konsultteja on koulutettava ja salassapitoon liittyvät asiat on täsmennettävä.

E-konsultaatiohankkeen suurin urakka oli rakentaa kaikille sosiaalialan ammattilaisille suunnattu valtakunnallinen Sosiaaliportti. Sosiaaliportti on nyt valmis ja se avattiin 16.3.2005 osoitteessa www.sosiaaliportti.fi. Sosiaaliportin kautta sosiaalityöntekijät pääsevät ammattityössään tarpeellisten tietojen ääreen helposti ja nopeasti. Sosiaaliporttiin on mahdollista perustaa myös suljettuja ammatillisia keskusteluryhmiä ja sieltä löytyy myös konsulttipankki. Sosiaaliportti tarjoaa oivan kanavan välittää tietoa hyvistä kokeiluista ja käytännöistä kaikkien sosiaalialalla toimivien hyödynnettäväksi. Työryhmän keskusteluisakin perättiin kollektiivista vastuuta sosiaalityön ammatin kehittämistä ja todettiin, että pyörää ei tarvitse keksiä aina uudelleen. Nyt tälle kollektiivisen asiantuntijuuden ja yhteisvastuun kehittämiseksi on tarjolla oiva väline ja kanava.

Maritta Törrönen kertoi SOSNET-yliopistoverkoston SOSWEB-hankkeesta. Myös se on uudenlainen tieto- ja viestintätekniikkaa hyödyntävä yhteisöllisesti toteutettu hanke. SOSWEB (www.valt.helsinki.fi/yhpo/sosweb) perustuu sosiaalityön asiakastyön prosessien kuvaamiseen ja jäsentämiseen. Hankkeen nettisivuille on koottu tarinoita asiakasprosesseista ja niihin on liitetty tehtäviä. Se tarjoaa aineiston sosiaalityön työprosessien ja menetelmien yliopistolliseen opetukseen kasvokkaisen opetuksen tueksi. Samalla se tekee näkyväksi sosiaalityötä kenelle tahansa kiinnostuneelle, koska asiakasprosessien kuvaukset ovat avoimessa verkossa kenen tahansa luettavissa.

Lopuksi: Härkää sarvista

Tieto- ja viestintätekniiikan työryhmä keskusteli kanta-aottavasti ja aktiivisesti. Ahdistusta ja ongelmia ilmaisevien puheenvuorojen kautta tultiin lopulta siihen johtopäätökseen, että sosiaalityön on otettava härkää sarvista ja ruvettava vaikuttamaan tietohallintoon ja sitä kautta tiedontuotantonsa ehtoihin. Lopputeeseissä työryhmä halusi korostaa organisaatioiden johdon valvutuneisuutta sekä valtakunnallista ja seudullista yhteistyötä tiedonhallinnassa. Jotta sisällöt eikä teknologia voisivat ohjata kehitystä, tietohallinto olisi otettava sosiaalityön perus- ja täydennyskoulutukseen. Työryhmässä esitellyt hankkeet osoittavat, että sosiaalityön työprosesseja on avattava ja jäsennettävä rinnakkain tietohallinnon ja tekniikan kehittämisen kanssa. On myös tärkeää, että tietoa hyvistä kokeiluista levitetään, jotta pyörää ei tarvitse keksiä uudelleen. Hankkeiden kokemukset todistavat myös sen, että tieto- ja viestintätekniiikan sovelluksia kannattaa kehittää yhteisöllisesti, se tuottaa tehokkaasti kollektiivista asiantuntijuutta.

Tervetuloa
JASENEKSI!

Liity jäseneksemme
Sinä sosiaalityöntekijä, opettaja, tutkija, opiskelija tai muuten sosiaalityöstä ja tutkimuksesta kiinnostunut!

Sosiaalityön tutkimuksen seura on tieteellinen seura, joka kokoaa yhteen sosiaalityön tutkijat, opettajat, opiskelijat ja käytännön toimijat.

Seuran tehtävänä on edistää tiedon ja kokemuksen vaihtoa käytännön ja tutkimuksen välillä, parantaa sosiaalityön tutkimuksen asemaa sekä kehittää kansainvälistä yhteistyötä.

Lisää tietoa Sosiaalityön tutkimuksen seuran toiminasta:

- Seuran sihteeri Riikka Korkiamäki (02) 627 2991
(18.4.-17.7.2005 ainoastaan sähköpostilla riikka.korkiamäki@uta.fi)
- Seuran puheenjohtaja Irene Roivainen (03) 215 7167 tai irene.roivainen@uta.fi
- Sosiaalityön tutkimuksen seuran kotisivut <http://www.sosiaalityontutkimussenseura.fi>

Uudistetut sivut avataan touko-kesäkuun aikana.

Kirjoittajat

John Harris (j.harris@warwick.ac.uk)

Professori, Warwickin yliopisto, Englanti

Mia Vabø (mia.vapo@nova.fi)

Tutkija, Norwegian Social Research (NOVA)-instituutti

Kirsi Juhila (kirsi.juhila@uta.fi)

YTT, professori, Tampereen yliopisto

Satu Ranta-Tyrkkö (satu.ranta-tyrkkö@uta.fi)

YTM, tutkija, Tampereen yliopisto

Riikka Korkiamäki (riikka.korkiamaki@uta.fi)

YTM, tutkija, Tampereen yliopiston Porin yksikkö

Suvi Krok (suvi.krok@uta.fi)

YTM, tutkija, Tampereen yliopisto

Johanna Korpinen (johanna.korpinen@uta.fi)

YTM, tutkija, Tampereen yliopisto

Tuula Tähkä (tuula.tahka@tt.tampere.fi)

YTM, sosiaalityöntekijä, Tampereen kaupunki

Airi Pilkama (airi.pilkama@socom.fi)

VTM, projektipäällikkö, Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Oy Socom

Marjaana Seppänen (marjaana.seppanen@helsinki.fi)

VTT, erikoistutkija, Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA ja

Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos

Satu Ylinen (satu.ylinen@uta.fi)

YTM, lehtori, Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus

Johanna Björkenheim (johanna.bjorkenheim@helsinki.fi)

VTM, klinikallehtori, Helsingin yliopisto

Vappu Karjalainen (vappu.karjalainen@stakes.fi)

YTT, erikoistutkija, Stakes

Matti Tuusa (matti.tuusa@kuntoutussaatio.fi)

YTM, koulutus- ja viestintäpäällikkö, Kuntoutussäätiö

Sinikka Forsman (sinikka.forsman@uta.fi)

YTM, tutkija Tampereen yliopisto

Anna Metteri (anna.metteri@uta.fi)

YTM, lehtori, Tampereen yliopisto